

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Příbuzenská pěstounská péče, její pozitiva a úskalí

Bc. Lenka Mikešová

Diplomová práce

2022

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Lenka Mikešová**
Osobní číslo: **H20385**
Studijní program: **N0111P190001 Resocializační pedagogika**
Téma práce: **Příbuzenská pěstounská péče, její pozitiva a úskalí**
Téma práce anglicky: **Kinship foster care, its positives and pitfalls**
Zadávací katedra: **Katedra věd o výchově**

Zásady pro vypracování

Diplomová práce se zabývá příbuzenskou pěstounskou péčí, a to jak z teoretického, tak praktického hlediska. Teoretická část práce představuje formy náhradní rodinné péče v České republice a definuje obecné i související pojmy. Blíže specifikuje pěstounskou péči, její druhy a aktéry. Zaměřuje se na fungování a realizaci příbuzenské pěstounské péče, která v současnosti představuje aktuální tematickou oblast náhradní rodinné péče. Cílem diplomové práce je popsat pozitivní stránky příbuzenské pěstounské péče a její úskalí či rizika, se kterými se můžeme v současnosti v České republice setkat. V empirické části jsou představeny výsledky kvalitativního průzkumného šetření, které je realizováno formou polostrukturovaných rozhovorů a slouží k doplnění teoretických informací o pohled osob, které s příbuzenskou pěstounskou péčí mají zkušenosti z osobního či profesního hlediska (pěstouni, OSPOD, soud).

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

KOVAŘÍK, Jiří a kol. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-957-7.

O'HIGGINS, Kathleen. *Family problems – substitute care: Children in care and their families*. Dublin: The economic and social research institute, 1993. ISBN 0 7070 0139 0.

SMOLÍKOVÁ, Veronika. *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Ostrava: Key Publishing, 2014. ISBN 978-80-7418-218-1.

ŠKOVIERA, Albin. *Dilemata náhradní výchovy: teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.

ZEZULOVÁ, Dagmar. *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0065-9.

Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR © 2021. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/74907/1/2>

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR © 2021. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/48272/1/2>

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Adriana Sychrová, Ph.D.

Katedra věd o výchově

Datum zadání diplomové práce:

1. května 2021

Termín odevzdání diplomové práce:

1. května 2022

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D. v.r.

děkan

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D. v.r.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 1. května 2021

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s §§ 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla o odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 15. 6. 2022

Bc. Lenka Mikešová

Poděkování

Ráda bych na tomto místě vyjádřila poděkování Mgr. Adrianě Sychrové, Ph.D. za její pomoc, vstřícnost a trpělivost při vedení mé diplomové práce a za mnoho cenných informací, které mi pomohla získat.

Dále děkuji všem příbuzenským pěstounům, kteří se se mnou, i přes citlivost daného tématu, podělili o svůj životní příběh a odborníkům v oblasti příbuzenské pěstounské péče, které mi ochotně zodpověděly mé dotazy.

Bc. Lenka Mikešová

ANOTACE

MIKEŠOVÁ, Lenka. *Příbuzenská pěstounská péče, její pozitiva a úskalí*. Pardubice, 2022. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická.

Diplomová práce se zaměřuje na příbuzenskou pěstounskou péči a její fungování v České republice. Poskytuje obecné informace o této formě náhradní rodinné péče s cílem popsat její pozitivní a negativní dopady, které se dotýkají dítěte, samotných příbuzenských pěstounů, nebo státního systému. Součástí práce je i průzkumné šetření, realizované formou polostrukturovaných rozhovorů s nezprostředkovanými pěstouny kteří přijali dítě ze své užší či širší rodiny. Dále také poskytuje pohled odborníků, kteří se s příbuzenskou pěstounskou péčí setkávají ve své praxi.

KLÍČOVÁ SLOVA

Pěstounská péče, příbuzenská pěstounská péče, náhradní rodinná péče, sociálně-právní ochrana dětí.

ANNOTATION

MIKEŠOVÁ, Lenka. *Kinship foster care, its positives and pitfalls*. Pardubice, 2022. Diploma thesis (Mgr.). University of Pardubice: Faculty of arts and philosophy.

This diploma thesis is focused on kinship foster care and its implementation in the Czech Republic. It describes general information about this type of substitute family care in order to find its positive and negative impacts, which involve the child, the foster parents themselves or the state system. Part of this thesis is also a research survey, which is realised as a semi-structural conversations with unmediated foster parents and experts who experience the kinship foster care in their practice.

KEYWORDS:

Foster care, kinship foster care, substitute family care, social-law child protection.

Obsah

Seznam ilustrací a tabulek.....	8
Úvod.....	9
1 Pěstounská péče	11
1.1 Rodina, její funkce a aktuální problémy	11
1.2 Formy náhradní rodinné péče.....	14
1.3 Historie pěstounské péče.....	16
1.4 Pěstounská péče – základní informace.....	19
1.5 Klasická pěstounská péče.....	22
1.6 Pěstounská péče na přechodnou dobu.....	28
2 Příbuzenská pěstounská péče.....	30
2.1 Psychologické aspekty příbuzenské pěstounské péče.....	32
2.2 Potřeby nezprostředkovaných pěstounů.....	36
3 Pozitiva a úskalí příbuzenské pěstounské péče.....	38
3.1 Cíl průzkumného šetření, výzkumné otázky	38
3.2 Otevřené kódování	43
3.2.1 Příbuzenští pěstouni	45
3.2.2 Odborníci.....	61
3.3 Závěr průzkumného šetření.....	68
Závěr	73
Seznam použitých zdrojů	74

Seznam ilustrací a tabulek

Obrázek 1 Formy pěstounské péče.....	21
Tabulka 1 Počet dětí svěřených do pěstounské péče na přechodnou dobu v letech 2010 - 2020. Zdroj: Roční výkazy SPOD, MPSV	29
Tabulka 2 Pěstounská péče, 2015-2020. Zdroj: Roční výkazy o výkonu sociálně právní ochrany dětí, MPSV, online.....	30
Tabulka 3 Identifikační údaje dotazovaných pěstounů	40
Tabulka 4 Identifikační údaje dotazovaných odborníků	40
Tabulka 5 Příbuzenští pěstouni: Kategorie, kódy.....	43
Tabulka 6 Odborníci: Kategorie, kódy	44

Úvod

Diplomová práce se zabývá příbuzenskou pěstounskou péčí. Jejím hlavním cílem je na základě exkurzu do teorie i realizace příbuzenské pěstounské péče v praxi zjistit, popsat a vyhodnotit pozitiva této formy náhradní rodinné péče i případná úskalí, která ji mohou v současné době v České republice provázet.

V teoretické části jsou uvedeny formy pěstounské péče, včetně obecných informací, podmínek a právního rámce jejího uskutečnění. Dále se již práce soustředí přímo na příbuzenskou pěstounskou péči, její základní charakteristiku, historický vývoj a ukotvení v občanském zákoníku. Zabývá se podmínkami, za kterých může probíhat a procesem zprostředkování příbuzenské pěstounské péče v České republice, včetně programů a vzdělávacích aktivit různých neziskových a doprovázejících organizací. Zamýšlí se nad jejími pozitivy, mezi která může patřit například fakt, že dítě i nadále vyrůstá s lidmi, kteří mu jsou blízcí a že je umožněno postarat se o dítě osobám, které by bez toho kvůli své finanční situaci tak nemohly učinit. Kromě pozitiv nahlíží také na možná negativa její realizace, kterými mohou být například náročnost pro prarodiče vzhledem k jejich věku, zdravotnímu stavu a psychické zátěži, přebírání možných negativních vzorců z původní rodiny, nebo případná zneužitelnost, tedy podvodné jednání rodin, ve kterých se rodiče o děti normálně starají, ale před úřady vystupují jako nefunkční rodina s potřebou využití příbuzenské pěstounské péče k zajištění potřeb dítěte či dětí, a dávky pěstounské péče tak pobírají neprávem, nebo pěstouni, kteří pobírají dávky, ale přesto se o děti svěřené jim do pěstounské péče řádně nestarají.

Na pozitiva a případná úskalí příbuzenské pěstounské péče, již přímo z pohledu samotných pěstounů, se soustředí výzkumná část, ve které je použita kvalitativní výzkumná metoda polostrukturovaného rozhovoru. Ta si klade za cíl ilustrovat, jak na danou problematiku nahlíží osoby, které mají děti v příbuzenské pěstounské péči, s jakými specifickými situacemi se již setkaly a zda současný systém považují za dostačující, případně jakou změnu by pokládaly za vhodnou. Další část výzkumného šetření představují rozhovory s odborníky, kteří s příbuzenskou pěstounskou péčí pracují v rámci své profese. Cílem je obohatit diplomovou práci o odborný pohled na danou problematiku, poskytnout vhled do nezbytného formálního rámce, který musí být naplněn, případně poukázat na skutečnost a možné praktické obtíže, které je nezbytné řešit, jak ze strany úřadů, tak samotných pěstounských rodin.

Tématem náhradní rodinné péče se zabývá mnoho různých autorů. Příkladem může být Zdeněk Matějček, který jej, na základě svých poznatků a dlouholeté praxe, spojuje s psychologií a možnými dopady na psychiku dětí i náhradních rodičů a prevencí těchto důsledků. Pedagogickými aspekty náhradní rodinné péče, týkajícími se nejen vzdělávání náhradních rodičů, ale také dětí, které v náhradní rodinné péči vyrůstají, se zabývá Adriana Sychrová.

Pěstounské péči se věnuje například Dagmar Zezulová, která sama funguje jako pěstounka, a spojuje tak odborné informace se svými vlastními zkušenostmi v oblasti náhradní rodinné péče a vytváří citlivě uchopené, ucelené dílo. Dále se jí také zabývá Hana Pazlarová, svou publikaci pojímá jako manuál pro osoby, které budou s náhradními rodiči a dětmi v náhradní rodinné péči pracovat. Obsáhlý kvalitativní výzkum v oblasti pěstounské péče, formou rozhovorů s dospělými osobami jenž v ní vyrůstaly, realizovaly autorky Irena Sobotková a Veronika Očenášková.

Příbuzenská pěstounská péče je i v současné době tématem, které je zmapováno téměř minimálně, přestože je nejčastější formou pěstounské péče užívanou v České republice. Příručku pro nezprostředkované pěstouny, *Dítě ve výchově příbuzných*, sepsala Veronika Uhlířová v roce 2010. Celou kapitolu příbuzenské pěstounské péči věnuje Hana Pazlarová ve své knize *Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese* z roku 2016. Článek v elektronickém časopise *e-psychologie*, zabývající se příbuzenskou pěstounskou péčí, napsaly autorky Šárka Mošťková a Irena Sobotková v roce 2016. Analýza situace příbuzenské pěstounské péče byla vytvořena v rámci projektu Ministerstva práce a sociálních věcí v roce 2017. Metodiku pro práci s příbuzenskými rodinami ze sociálně vyloučených lokalit, vypracovaly Pamela Marková, Marcela Klimparová a Sabina Maňková v roce 2019. Rozsáhlý výzkum, *Pěstounská péče příbuzných: analýza potřeb*, vydal SocioFaktor v roce 2021. Dále se tímto tématem zabývá několik internetových článků Ministerstva práce a sociálních věcí, Úřadu práce i doprovázejících organizací pro pěstouny.

Náhradní rodinná péče je ukotvena především v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí a v zákoně č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Úzce s touto problematikou souvisí také Úmluva o právech dítěte a Listina základních práv a svobod.

Dané téma jsem si pro svou diplomovou práci zvolila proto, že příbuzenská pěstounská péče představuje aktuální tematickou oblast náhradní rodinné péče a téma v současné době často diskutované, zejména s ohledem na snahu neumisťovat děti do dětských domovů a zajistit jim péči, pokud možno, v jejich vlastní, byť i širší rodině a nikoli v odosobněném prostředí ústavů.

1 Pěstounská péče

Pěstounská péče je jednou z forem v systému náhradní rodinné péče. V diplomové práci budou pro úplnost stručně popsány i další formy náhradní rodinné péče, včetně základních informací vztahujících se k jejich realizaci. Vzhledem k tomu, že náhradní rodinná péče velmi úzce souvisí s problematikou rodiny a její funkčnosti, je třeba se krátce zastavit i u tohoto tématu.

1.1 Rodina, její funkce a aktuální problémy

Definovat rodinu je, především v současné době, vcelku problematické. Nejstarší a nejnámější definice rodiny, jako základní společenské jednotky, již pomalu ustupuje novým definicím, ty rodinu popisují konkrétněji, ale zároveň se snaží zohlednit její současné, širší pojetí. Například Sekot (2006, s. 251) rodinu chápe jako „*soubor lidí spojených krví, manželstvím, adopcí a sdílející základní zodpovědnost za reprodukci a péči o členy společnosti, zabezpečení biologického přežívání, citového a rozumového vývoje a místa společenské kontroly v procesu socializace*“.

Rodiče a děti vůči sobě navzájem mají přímo zákonem daná práva a povinnosti, tyto jsou upřesněny v druhé části zákona č. 89/2012, občanského zákoníku, jenž se zabývá rodinným právem. Podle § 858 tohoto zákona rozumíme rodičovskou odpovědností „*povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě*“. Touto péčí rozumíme nejen péči o jeho zdraví a tělesný vývoj, ale také rozvoj jeho emoční oblasti, mravních vlastností a rozumových schopností. Rodič je tedy povinen zajistit dítěti kromě uspokojení jeho základních potřeb také patřičnou výchovu a vzdělání a uspokojení potřeb vyšších. Povinnosti, které občanský zákoník v § 857 stanovuje dítěti, mu příkazují dbát svých rodičů a přímo je zde uvedeno právo rodiče usměrňovat chování dítěte výchovou až do jeho svéprávnosti, a to včetně výchovných opatření s tímto souvisejících a majících za cíl zajistit ochranu dítěte a jeho zdravého vývoje. Pro dítě tedy platí zákonem daná povinnost výchovu svého rodiče respektovat a podřídit se opatřením, která jsou s ní spojená, pokud nejsou zcela nepřiměřená.

Podle schopnosti plnit své funkce rozlišujeme rodinu funkční, problematickou, dysfunkční a afunkční, přičemž danými funkcemi jsou: funkce biologická (reprodukční), emocionální (citová), ekonomická (zabezpečovací), výchovná a sociální. Nenahraditelnost rodinného prostředí oproti ústavní výchově spatřujeme především v její emocionální funkci, jak již bylo dokázáno prostřednictvím mnoha výzkumů.

Funkční rodina je schopna plnit všechny uvedené funkce a jedná se tedy o ideální možný případ, ten však v reálném životě rozhodně není samozřejmostí. U rodiny problematické pozorujeme krátkodobé narušení některé z jejích funkcí, které je ale rodina i bez odborné pomoci schopna sama zvládnout. V opačném případě se stává rodinou dysfunkční, ta se již potýká s dlouhodobými poruchami jedné či více funkcí a zpravidla ke zlepšení své situace potřebuje pomoc odborníků, například sanaci. Afunkční rodina neplní žádnou ze svých funkcí a vývoj dítěte je setrváním v takové rodině výrazně narušen, proto stát takový případ nejčastěji řeší jeho odebráním a umístěním do náhradní rodinné péče, nebo do ústavní výchovy (Rozsypalová, Čechová, Mellanová, 2003).

Gudbrandsson, 2004 in Sychrová, 2015, s. 45 uvádí jako nejčastější důvody vedoucí k ohrožení dítěte, rozpadovosti rodin a možné potřebě sociálně-právní ochrany dítěte:

- „*opuštění dítěte rodiči,*
- *ztráta rodičovské odpovědnosti,*
- *domácí násilí,*
- *týrání, zneužívání,*
- *zanedbávání,*
- *neschopnost rodičů pečovat o dítě, které může mít specifické potřeby či vyžaduje speciální péči atd.“*

Rodina by v ideálním případě pro dítě měla představovat bezpečné prostředí, ve kterém jsou uspokojovány jeho potřeby a rozvíjena jeho osobnost takovým způsobem, aby se z něj v dospělosti stal plnohodnotný člen společnosti, který je pro ni ekonomicky prospěšný a později je schopný vytvořit svou vlastní, funkční rodinu. Realita je však ovlivněna velkým množstvím různých faktorů, které zapříčiňují, že se mnoho rodin potýká s problémy a neplní některé, či dokonce žádnou ze svých funkcí, a proto je nutné jejich situaci řešit ve spolupráci s odborníky. Odebrání dítěte z jeho biologické rodiny představuje poslední, krajní možnost, která na řadu přichází, až v případech kdy není šance nápravy jinou cestou.

Sychrová (2015) uvádí dva základní důvody, kvůli nimž bývá přistupováno k odebrání dítěte a jeho umístění do náhradní rodinné péče, případně ústavní výchovy. Ty spatřuje v poruchách rodiny a v poruchách rodičovství. Poruchy rodiny jsou typické nedostačujícím, či nevyhovujícím fungování rodiny dítěte. Je možné je dále rozdělit na poruchy rodiny objektivní, jenž rodiče v podstatě nemohou ovlivnit, subjektivní, tedy takové, které rodiče ovlivnit mohou a poruchy rodiny smíšené.

Poruchy rodičovství jsou specifikovány třemi dimenzemi podle Dunovského (1999, In: Sychrová, 2015), kdy rodiče se nemohou, neumí, nebo nechtějí o dítě postarat. Dimenze „nemohou“ je zapříčiněna spíše důvody objektivními, nejčastěji souvisejícími s finančním a materiálním zabezpečením rodičů, jejich zdravotní a mentální úrovní. Rodiče by se o své dítě tedy postarat chtěli, není to však v jejich možnostech. Dimenze „neumí“ souvisí především s osobní nezkušeností a nezralostí rodičů, jejich neschopností se o dítě řádně postarat a vychovat jej. S dimenzí „nechtějí“ se pojí nejzávažnější problémy související s péčí o dítě a jeho výchovou. Jedná se o děti, které byly svými rodiči odloženy, nebo ve své rodině vyrůstají, zažívají ale pocity nechtěnosti, nezřídka bývají také zanedbávány, či dokonce týrány (Sychrová, 2015).

Je velmi složité vyhodnotit citlivě situaci dítěte a navrhnout řešení, které pro ně bude představovat nejmenší možnou újmu. Prioritou je snaha o zlepšení fungování rodiny dítěte tak, aby v ní mohlo setrvat a nebylo traumatizováno přechodem do náhradní rodinné péče nebo ústavní péče. Pokud je však prokázáno, že pozitivní změna není možná, rodina o ni nemá zájem, nestojí o odbornou pomoc a dítěti život v takové rodině působí větší trauma, než jakým by pro něj bylo odebrání z rodiny, je nezbytné jeho situaci řešit výše uvedeným způsobem, tedy náhradní rodinnou péčí nebo péčí ústavní. Jak uvádí O'Higgins (1993), některé děti nemají možnost vyrůst ve své vlastní, fungující a stabilní rodině. Vždy budou existovat rodiny, jenž nejsou plně funkční jednotkou, takové, které jsou dočasně nebo trvale rozvrácené a rodiče, kteří nejsou schopni nebo ochotni se o děti starat.

V některých případech je možné s využitím odborné pomoci dosáhnout výrazného zlepšení ve fungování rodiny. Například pokud se rodiče o dítě nemohou postarat ze sociálních důvodů, prioritou státu by mělo být poskytnutí odpovídající finanční podpory, aby nemuselo dojít k jeho odebrání z rodiny. Ideálně by k tomuto ze sociálních důvodů v současnosti již vůbec nemělo docházet, ačkoli realita je jiná. V situacích, kdy se rodiče o dítě postarat neumí, ale nechtějí o ně přijít, mohou využít služeb profesionálů, kteří jim formou výcviku pomohou získat potřebné znalosti a dovednosti v péči o dítě. Příkladem takového zařízení může být Dětské Centrum Veská, nabízející pobytovou službu sociální rehabilitace, v rámci které zdravotnický personál i sociální pracovníce pracují s rodiči takovým způsobem, aby byli schopni se po ukončení pobytu o své děti samostatně postarat. Velmi důležitou úlohu hraje motivace rodičů ke změně a především jejich vztah k dítěti.

1.2 Formy náhradní rodinné péče

Náhradní rodinnou péčí je podle definice Bubleové a Kovaříka (1999, s. 31) „*forma péče o děti, kdy je dítě vychováváno „náhradními“ rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině*“. Tím rozumíme, že dítě není vychováváno svými biologickými rodiči, ale není umístěno do ústavní výchovy, s níž se pojí mnoho negativních důsledků pro jeho psychiku i budoucí sociální fungování. Cílem je maximálně začlenit dítě do běžného fungování rodiny tak, aby se jeho osobnost vyvíjela co nejpřirozeněji, a aby získalo pro svůj další život veškeré hodnoty, poskytované dětem z úplných a řádně fungujících rodin. Náhradní rodinná péče je upravena především zákonem č. 89/2012 Sb., občanským zákoníkem a zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Její současné formy jsou:

- osvojení,
- poručenství (s osobní péčí),
- svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče,
- pěstounská péče,
- pěstounská péče na přechodnou dobu.

Pěstounskou péčí, její historií, formami a způsobem, jakým je realizována v České republice, se bude diplomová práce zabývat podrobněji v rámci následujících podkapitol. Nyní se pro úplnost ve stručnosti zaměříme také na ostatní výše uvedené formy náhradní rodinné péče.

Podle § 794 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, osvojením rozumíme „*přijetí cizí osoby za vlastní*“, a to za předpokladu takového vztahu, jaký by měl existovat mezi rodičem a dítětem nebo alespoň základů takového vztahu. O osvojení rozhoduje soud a osvojitelé jsou poté zapsáni do matriky jako rodiče dítěte, uvedeni jsou také v jeho rodném listu. Získávají tímto všechna práva a povinnosti rodičů, osvojené dítě se stává příbuzným i s ostatními členy rodiny, naopak biologická rodina dítěte příbuzenský vztah s ním ztrácí. K osvojení může dojít pouze tehdy, pokud biologičtí rodiče dítěte s tímto souhlasí, nebo byli soudem zbaveni rodičovské odpovědnosti a dítě je tedy právně volné. Osvojení, neboli adopce, nekončí zletilostí dítěte, dítě je právoplatným členem rodiny, a takto je k němu přístupováno i v případě dědictví.

Jak je uvedeno v občanském zákoníku, poručníka soud jmenuje ve chvíli, kdy dítě nemá žádného z rodičů, který by vůči němu v plném rozsahu vykonával svou rodičovskou odpovědnost. Poručník poté vůči dítěti zastává všechny práva a povinnosti rodiče, s jedinou výjimkou, kterou je povinnost vyživovací. Výkon jeho funkce je pravidelně kontrolován soudem, kterým musí být také schváleno každé poručníkově rozhodnutí v záležitostech nikoli běžných, týkajících se dítěte (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník).

Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče podle občanského zákoníku nastává ve chvíli, kdy o dítě osobně pečovat nemůže ani jeden z rodičů, ani poručník. V takovém případě může být dítě soudem svěřeno do osobní péče člověka jiného, přičemž jeho práva a povinnosti vůči dítěti stanoví soud. Vyživovací povinnost přísluší i nadále rodičům dítěte, kteří výživné v soudem stanovené výši poté platí k rukám pečující osoby (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník).

Novotná (2018) zmiňuje, že řešení poměrů dítěte formou náhradní rodinné péče z důvodu reálného osiření dítěte, tedy z důvodu úmrtí rodičů, je v současné době spíše výjimkou. Výrazně převažují případy, tzv. „sociálně osiřelých dětí“, jejichž rodiče, nebo alespoň jeden z nich, jsou naživu, starat se o ně však nemohou, neumí nebo nechťejí. Primárně je u těchto dětí přistupováno ke svěřeni do péče jejich příbuzných nebo známých, aby v ideálním případě nepřicházely do neznámého prostředí a péče osob pro ně zcela cizích a průběh této náročné životní situace jim byl co nejvíce ulehčen. Teprve v případech, kdy toto není možné, přistupuje současný systém ke svěřeni dítěte osobám, „*keré dítě nezná a keré jsou ochotny a schopny dítě přijmout do své rodiny*“ (Novotná, 2018, s. 20).

Příbuzenská pěstounská péče tedy představuje preferovaný způsob řešení situace. Soud nejprve zjišťuje, zda dítě má nějaké blízké příbuzné, s nimiž je ve styku a jestli jsou schopni a ochotni se o něj postarat. Pokud tomu tak není, přistupuje se k hledání vzdálených příbuzných a známých, jimž by dítě mohlo být svěřeno. Až v případě, kdy pro ně není možné najít pečovatele z řad jeho příbuzných a známých, je svěřeno do péče profesionálního pěstouna nebo, je-li nezbytné zajištění specifických potřeb dítěte, může přicházet v úvahu i péče ústavní.

1.3 Historie pěstounské péče

Matějček a Bubleová (1999) nespátřují počátek historie pěstounské péče v nalezincích a chudobincích, nýbrž již v instituci placených kojných. Ta vznikala s postupně se zvyšující životní úrovní v evropských zemích, přičemž tyto služby využívaly především bohaté, vysoce postavené ženy s cílem zachovat si svou krásu i po porodu dítěte. Jak autoři dále uvádí, kojné a později i chůvy a opatrovnice, jenž své služby nabízely za úplatu či nějaké jiné výhody, existovaly již ve starověku, například v městských státech v Řecku nebo Římě. Ve středověké Evropě byly běžnou součástí dvorů, kde patřily mezi služebnictvo panovnické rodiny, výjimkou nebylo ani jejich fungování v rámci domácností bohatých šlechticů a měšťanů. Pro období renesance bylo v některých zemích, například ve Francii, typické, že děti z městských rodin byly svěřovány po dobu dvou let kojné na venkov, poté se vracely zpět do své rodiny (Matějček, Bubleová, 1999).

Smolíková (2014) definuje kojnou jako ženu, která čtyři až šest týdnů po porodu svého druhého nebo třetího dítěte, a to zpravidla mezi dvacátým až třicátým rokem věku, za určitý finanční obnos či jiné materiální výhody poskytovala nevlastnímu dítěti své mateřské mléko. K tomu docházelo především v případech, kdy vlastní matka své dítě kojit nemohla, nebo nechtěla. Kojná se často o toto dítě i starala a vystupovala tak v podstatě v roli chůvy a opatrovnice.

Konec 18. století byl významným masovým zřizováním nalezinců pro odložené děti. Soukromé placené chůvy a kojné existovaly i nadále, připojily se k nim však i kojné sloužící v nalezincích, které byly úředně již nazvány pěstounkami. Do péče o opuštěné děti se zapojil stát. Ten u dětí z nalezinců zavedl podobný systém, jaký fungoval v městských rodinách. Odeslány byly taktéž ke kojné na venkov, zde ale místo dvou let pobývaly po dobu šesti let (Matějček, Bubleová, 1999).

Je nutné podotknout smutný fakt, že s fungováním nalezinců v 18. století se pojila velmi vysoká úmrtnost dětí. Jak zmiňuje Smolíková (2014), nalezince se v této době soustředily především na záchranu života dítěte ve chvíli jeho odložení, fungování těchto institucí se však potýkalo se špatnými hygienickými podmínkami, šířením různých infekčních nemocí i psychickým strádáním dětí, které zde vyrůstaly. Matějček a Bubleová (1999) uvádí, že v prvním pražském nalezinci dosahovala úmrtnost až 70 %.

Smolíková (2014, s. 17) spatřuje jako významný zlom „*přechod nalezinců a porodnic r. 1854 do správy a zemského majetku*“. Do těchto veřejných institucí byly děti umísťovány především v případech, kdy jejich matky byly velmi chudé a zpravidla se jednalo o děti nemanželské. Se zvyšujícím se počtem přijímaných dětí postupně narůstal také počet nalezinců, ve kterých již byl kladen důraz na zlepšení podmínek, a také na rozvoj dítěte a jeho výchovu (Smolíková, 2014).

Jak dále uvádí Matějček a Bubleová (1999), péče o tyto děti byla realizována buď přímo v prostředí nalezinců, nebo u pěstounů, kdy byly po osm dní od narození ubytovány v nalezinci se svou matkou, a poté předány do péče pěstounky-kojné. Pěstounská péče byla hrazena ze zemského fondu, stejně jako nalezince, přičemž pěstounkou se nemohl stát kdokoliv, kdo o tuto funkci projevil zájem, tyto ženy musely splňovat určité kvality, jež prokazovaly osvědčením. Hodnocení podléhalo například jejich zdraví, kdy absolvovaly také lékařskou prohlídku, jejich mravní bezúhonnost a majetkové poměry. V praxi se i přesto velmi často jednalo o ženy chudé a děti tak vyrůstaly mnohdy ve velmi špatných podmínkách. Výše finanční odměny, kterou pěstounky za péči o dítě získávaly, se s jeho věkem snižovala, navíc každý měsíc farář musel zkontrolovat a potvrdit, zda dané dítě žije a teprve poté si ji mohly vyzvednout. Pod pražským nalezincem byli také zaměstnáni dva lékaři, fungující jako kontrola, zda je pěstounská péče řádně vykonávána. Ti navštěvovali domácnost jednou za dva měsíce.

Pěstounská péče bývala ukončena šestým rokem věku dítěte, kdy dosáhlo tzv. „normálního věku“. V této době bylo navraceno zpět do ústavu, a to i v případech, kdy by pěstouni byli ochotni ponechat si jej v péči bez finanční odměny. Ústav tyto děti dále posílal do kláštera šedých sester, který se nacházel v Karlíně. Zde byly tříděny, a poté odesílány do obcí podle příslušnosti. Ve své domovské obci bývaly v některých případech svěřovány rodinám, které o ně projevíly zájem. Na ty se dále vztahovala povinnost vést je ke vzdělání a řemeslu. Častěji však byly ubytovány v pastouškách jako pomocná síla, či dokonce končily na ulicích, kde žebřaly. Za velmi pokrokové bylo v této době vnímáno zřízení okresních sirotčinců po roce 1868 (Matějček, Bubleová, 1999).

V roce 1902 byl Zemským výborem v Čechách pro děti a mládež zřízen sirotčí fond, v roce 1904 začaly vznikat Okresní komise pro péči o mládež, fungující v jednotlivých okresech a starající se o opuštěné děti. Rok 1908 byl významný vznikem samostatné České zemské komise pro péči o mládež, která začala sdružovat dobrovolníky a koordinovat fungování okresních komisí (Matějček, Bubleová, 1999).

Po roce 1918 se z okresních komisí stává Okresní péče o mládež, disponující již i výkonnou mocí, z České zemské komise se stává Zemské ústředí péče o mládež. V roce 1931 fungovalo 24 okresních sirotčinců spravovaných okresy a 60 dětských domovů spravovaných státem, sloužících jako dočasné řešení, autoři je přirovnávají k dnešním diagnostickým ústavům. Děti byly poté navraceny svým vlastním rodinám nebo svěřeny do péče rodině pěstounů, osvojitelů, případně zařazeny do zařízení, poskytujících péči starším dětem, nebo v případě potřeby do ústavů pro „mládež úchylnou“ (Matějček, Bubleová, 1999).

V období první republiky můžeme pozorovat fungování čtyř různých forem pěstounské péče. Těmi podle Matějčka a Bubleové (1999, s. 29) jsou:

- „*Pěstounská péče „nalezenecká“*“, navazující na předchozí pobyt dítěte v nalezinci či sirotčinci. Ústav dále nad výkonem pěstounské péče zajišťoval dohled a dítě se, zpočátku ve věku deseti let, později v šestnácti letech, do ústavu vracelo zpět.
- „*Pěstounská péče řízená a kontrolovaná Okresními péčemi o mládež*“, navazující, stejně jako předchozí typ pěstounské péče, na způsob jejího výkonu v minulosti, mnohem více však apelovala na výběr kvalitních pěstounů. Okresní péče zde fungovaly v rolích sociálních pracovníků a řídily se zákonem o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských.
- „*Pěstounská péče v tzv. koloniích*“, představovala kolonie rodin vhodných pro výkon pěstounské péče v blízkém sousedství, vytipovaných sociálními pracovníky. Pěstounská péče v koloniích usnadňovala sociálním pracovníkům dohled nad jejím výkonem i případnou pomoc pěstounským rodinám.
- „*Pěstounská péče na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a pěstouny*“ fungovala bez zásahů úřední moci. Postupem času tento typ pěstounské péče převažoval při svěřování dětí jejich příbuzným, nejčastěji prarodičům. Jedná se o jediný typ pěstounské péče, který fungoval až do 70. let 20. století.

Podstatné změny ve fungování pěstounské péče pozorujeme po roce 1948. Nalezince byly přejmenovány na „ústavy péče o dítě“, a došlo k ukončení fungování Okresních komisí péče o mládež, jejich Zemského ústředí i všech dobročinných sdružení. V roce 1950 byly zrušeny všechny formy pěstounské péče, kromě příbuzenské. Návrat pěstounské péče do systému péče o opuštěné děti pozorujeme až po roce 1973.

1.4 Pěstounská péče – základní informace

Jak již bylo uvedeno v předchozím textu, pěstounská péče je jednou z forem náhradní rodinné péče. Pěstoun o dítě pečuje, rozvíjí jej, zodpovídá za jeho řádnou výchovu a obstarává běžné záležitosti, které se ho týkají. Rozdíl oproti osvojení spatřujeme především v tom, že mezi pěstounem a dítětem nevzniká právní vztah rodič-dítě a není tedy trvalá, zpravidla končí zletilostí dítěte, pokud dále nepokračuje v přípravě na svůj budoucí profesní život, kdy je možné pěstounskou péčí výjimečně prodloužit. Pěstoun vůči dítěti nemá vyživovací povinnost, náklady spojené s péčí o něj a jeho výchovou jsou hrazeny státem, prostřednictvím dávek pěstounské péče, ve kterých je u zprostředkovaných pěstounů zahrnuta i odměna pěstouna za výkon pěstounské péče. Biologičtí rodiče dítěte mají právo jej pravidelně vídat a povinností pěstouna je kontakt dítěte s jeho rodiči realizovat a podporovat, pokud je to možné a rodiče o to projevují zájem. Rodiče dítěte také mohou v průběhu pěstounské péče podat k soudu žádost o svěření dítěte zpět do své péče a v případě, kdy soud uzná, že již netrvají důvody, jež vedly k umístění dítěte do pěstounské péče a je to v jeho zájmu, je navraceno do své původní rodiny.

Pěstounská péče bývá využívána především v případech, kdy dítě není právně volné a nemůže být tedy osvojeno. K tomuto dochází například, když biologičtí rodiče dítěte s osvojením nesouhlasí a projevují zájem s ním zůstat v kontaktu, zároveň ale není možné, aby dítě ve své původní rodině vyrůstalo, k čemuž se může vázat mnoho různých důvodů (nejčastěji se jedná o důvody sociální, týkající se hmotné nouze rodičů). Výjimkou však není ani situace, kdy rodiče s osvojením dítěte nesouhlasí, ačkoli o kontakt s ním nestojí.

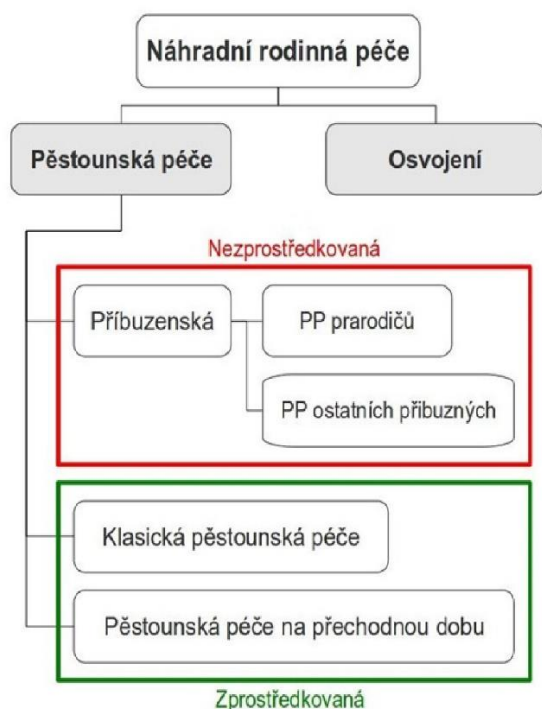
V ideálním případě by pěstounská péče měla představovat pouze dočasnou alternativu, s takovým předpokladem, že pokud pominou důvody, proč dítě nemohlo žít ve své původní rodině, je z pěstounské péče rozhodnutím soudu svěreno zpět do péče svých rodičů. V praxi však spíše pozorujeme, že děti v dlouhodobé pěstounské péči vyrůstají odmalička, až do dosažení zletilosti a zpět do své původní rodiny se navrací jen zřídka. Výjimkou nejsou ani případy, kdy rodiče o osobní kontakt s dětmi nestojí a k jejich setkáním nedochází i přes snahu pěstouna a doprovázejících organizací. Nutné je vzít v potaz i skutečnost, že ne za zcela každých okolností je kontakt dítěte s jeho biologickou rodinou pro dítě pozitivní, především v případech rodičů závislých na návykových látkách nebo v rodinách, kde docházelo k domácímu násilí, může být pro dítě setkání s jeho rodiči spíše traumatizujícím zážitkem a mělo by být realizováno citlivě, ve spolupráci s odborníky.

Pěstounská péče se od adopce zpravidla liší také motivací k přijetí dítěte do rodiny. Radvanová (2009) uvádí, že důvody k osvojení dítěte jsou různé, mohou se týkat celkového psychického a citového nastavení člověka, nebo jeho problému s početím vlastního dítěte, který je v současnosti v některých evropských státech stále častějším. Podle Zezulové (2012) kromě touhy po dítěti, případně po sourozenci pro své vlastní dítě, kdy pěstounská péče nabízí rychlejší řešení, než jakým je mnohaleté čekání na přidělení dítěte k adopci, zde mnohem častěji hraje velkou roli potřeba pomoci dítěti, které by v opačném případě muselo svůj život strávit v ústavní péči. Autorka, přímo z pohledu pěstounky a na základě vlastních zkušeností, zde také vyvrací častou domněnku, že mnoho profesionálních pěstounů tak činí pouze kvůli finanční odměně, kterou za péči o dítě dostanou. Zmiňuje, že vzhledem k výši odměny pro pěstouny je toto zpravidla nereálné.

Škoviera (2007) ve své publikaci do problematiky náhradní výchovy vnáší mnoho otázek k zamyšlení, na které neexistuje zcela jednoznačná odpověď. V oblasti náhradní rodinné péče je jistě zásadní otázka, zda by mělo být vybíráno spíše dítě pro rodiče, či naopak rodiče pro dítě. Současný systém je nastaven takovým způsobem, že je upřednostňována myšlenka výběru rodiče pro dítě, pěstoun ani osvojitel si tedy nemohou dítě přímo vybrat podle svých vlastních preferencí, ale je jim přiřazeno. Do své žádosti mohou pouze připojit, že nechtějí děti od rodičů závislých na návykových látkách, alkoholu, nebo s určitým stupněm postižení. Dalším takovým dilematem je například otázka odbornosti a lidskosti u profesionálních pěstounů, a který z přístupů je pro správný vývoj dítěte lepší, přičemž v současnosti je stále více prosazována profesionalizace pěstounské péče. Tomuto tématu se diplomová práce bude dále věnovat podrobněji v následující kapitole.

Novotná (2018) upozorňuje, že pěstoun, na rozdíl od osvojitelů, není zákonným zástupcem dítěte. Rodičovskou odpovědnost vůči dítěti mají i nadále jeho biologičtí rodiče, a to v rozsahu, jenž je jim stanovený soudem. Pěstoun má tedy právo rozhodovat o dítěti v běžných záležitostech, nemůže však bez souhlasu zákonného zástupce dítěte, případně soudu, rozhodovat v zásadnějších otázkách dítěte. Těmi může být například výběr školy, či plánovaný lékařský zákrok. V případě, že dojde k významným změnám nebo k rozepři pěstouna a rodičů v podstatné záležitosti týkající se dítěte, může pěstoun podat k soudu návrh na úpravu práv a povinností. Dítěti svěřenému do pěstounské péče také zůstává i nadále příjmení jeho biologických rodičů, pěstoun má však možnost zažádat u soudu o jeho změnu tak, aby bylo totožné s jeho příjmením.

V České republice v současnosti (podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí) rozeznáváme dvě základní formy pěstounské péče. Těmi jsou: pěstounská péče zprostředkovaná, vykonávaná profesionálními pěstouny a pěstounská péče nezprostředkovaná, tedy neprofesionální, která je užívána především příbuznými dítěte. Toto dělení pěstounské péče je přehledně vyobrazeno prostřednictvím následujícího obrázku.

Obrázek 1 Formy pěstounské péče. Zdroj: Dětský úsvit, online

V rámci profesionální pěstounské péče tedy rozlišujeme pěstounskou péči klasickou a pěstounskou péči na přechodnou dobu. Nezprostředkovanou, neboli příbuzenskou pěstounskou péči, vykonávají buď prarodiče dítěte, nebo ostatní jeho příbuzní. Toto dělení pěstounské péče je v současné době důležité rozlišovat i z hlediska finančního ohodnocení pěstounů, které se novelou zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí významně změnilo.

Nezprostředkovaná pěstounská péče bude podrobně rozebrána ve třetí kapitole práce, nyní se zaměříme na pěstounskou péči zprostředkovanou, která se dále dělí na pěstounskou péči na přechodnou dobu a klasickou pěstounskou péči, na jejich zákonitosti a podmínky, se kterými se pojí.

1.5 Klasická pěstounská péče

Zprostředkovanou pěstounskou péčí mohou vykonávat pouze osoby, které jsou vedené v evidenci žadatelů o pěstounskou péči příslušného krajského úřadu. Zde musí před zařazením do evidence absolvovat odborné posouzení vhodnosti pro výkon této profese a další přípravy, jenž jsou potřebné pro co možná nejdříve příchod dítěte do rodiny pěstouna. V případě, že je žadatel shledán krajským úřadem vhodným pro konkrétní dítě, je mu tímto úřadem vydáno „oznámení o vhodnosti“, informující jej, *„že má možnost seznámit se s vybraným dítětem a podat soudu návrh na svěřeni tohoto dítěte do jeho předpěstounské péče nejpozději do 30 dnů ode dne, kdy mu bylo písemné oznámení o vhodnosti doručeno“* (Úřad práce, Dávky pěstounské péče a zaopatřovací příspěvky (od 1. 1. 2022), 2022, online).

Jak uvádí Bubleová (2018), proces zprostředkování pěstounské péče je tvořen těmito fázemi:

1. vyhledávání dětí, nacházejících se v situaci, kterou je třeba vyřešit jejich umístěním do pěstounské péče,
2. vyhledávání osob, které jsou vhodné pro výkon pěstounské péče,
3. odborná příprava budoucího pěstouna,
4. výběr určité osoby, která by byla vhodným pěstounem pro určité dítě a zajištění jejich osobního seznámení.

Jak dále autorka uvádí, zprostředkování pěstounské péče může být provedeno pouze na žádost konkrétní fyzické osoby, kterou podá u obecního úřadu obce s rozšířenou působností, odpovídajícího jejímu trvalému pobytu. Pokud se jedná o pěstounskou péči obou manželů, měli by se řídit alespoň trvalým pobytem jednoho z nich. Žádost o zprostředkování pěstounské péče může podat pouze fyzická osoba, *„která má na území České republiky povolen trvalý pobyt anebo která podle zvláštního předpisu (zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky) přechodně pobývá na území České republiky nepřetržitě po dobu 365 dnů. Tato fyzická osoba musí zároveň splnit podmínku obvyklého bydliště na území České republiky“* (Bubleová, 2018, s. 25).

Poté, co je tato žádost podána, nastává správní řízení o zařazení žadatele do evidence zájemců o zprostředkování náhradní rodinné péče. Obecní úřad obce s rozšířenou působností nejprve o žadateli shromáždí veškeré potřebné informace a doklady a založí jeho spisovou dokumentaci, obsahující všechny zákonem stanovené náležitosti. Jakmile shromáždí veškeré potřebné doklady, neprodleně postoupí kopii spisu krajskému úřadu (Bubleová, 2018).

Krajský úřad provádí odborné posuzování vhodnosti žadatelů, podle kterého je poté zařazuje do evidence pro účely zprostředkování pěstounské péče, kterou vede. Součástí odborného posouzení je kromě vyšetření zdravotního a psychického stavu žadatele také hodnocení jeho přípravy k přijetí dítěte do rodiny. Odborné posuzování provádí krajský úřad před zařazením do evidence i v případě dítěte, aby na základě jeho charakteristik pro něj byl vybrán konkrétní pěstoun s takovým životním nastavením a vlastnostmi, aby spolu s dítětem byli kompatibilní a pěstoun jej přijal se vším, co k němu patří. Když je žadatel vybrán jako vhodný pěstoun pro určité dítě, doručí mu krajský úřad písemné oznámení. Tímto získává právo se s dítětem seznámit, přičemž na osobu která, má dítě v danou dobu v péči, se vztahuje povinnost toto setkání umožnit (Bubleová, 2018).

Podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí je pěstounská péče uzavřena Dohodou o výkonu pěstounské péče, ve které jsou upřesněny práva a povinnosti pěstouna vůči dítěti svěřenému do péče. Tato dohoda by měla být uzavřena „do 30 dnů ode dne nabytí právní moci rozhodnutí příslušného orgánu o svěřeni prvního dítěte do péče osoby pečující“ (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 47b, odst. 2.).

Pazlarová (2016) Dohodu o výkonu pěstounské péče charakterizuje jako smlouvu mezi pěstounskou rodinou a doprovázející organizací (státní subjekt nebo nezisková organizace). Ta vymezuje rozsah podpory a kontroly, prováděné danou organizací. Tato instituce si klade za cíl zlepšit kvalitu pěstounské péče, usiluje o její větší profesionalizaci a zlepšení sociálně-právní ochrany dětí v pěstounských rodinách. Měla by zohledňovat individuální potřeby těchto dětí i možnosti pěstounů. Mohou na ni dále navazovat také další dokumenty, například Individuální plán ochrany dítěte (IPOD).

Pěstounovi je povinnost spolupracovat s doprovázející organizací dána zákonem. Tato organizace je s ním poté v pravidelném kontaktu, kontroluje správný výkon pěstounské péče a zároveň svého klienta doprovází, poskytuje mu odborné poradenství a pomáhá mu zvládat náročné životní situace, jakou je například realizace kontaktu dítěte s jeho biologickými rodiči, apod. O tom, s jakou organizací naváže spolupráci, pěstoun rozhoduje sám, na základě svého vlastního uvážení. Právě s touto organizací následně uzavře Dohodu o výkonu pěstounské péče, kterou je mu zároveň přidělen jeho doprovázející pracovník, tzv. „klíčový pracovník“.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí v § 47a, odst. 2 stanovuje tato práva a povinnosti pěstounů:

- a) *„právo na poskytnutí trvalé nebo dočasné pomoci při zajištění osobní péče o svěřené dítě, tato pomoc spočívá zejména v zajištění krátkodobé péče*
 1. *po dobu, kdy je osoba pečující nebo osoba v evidenci uznána dočasně práce neschopnou nebo při ošetřování osoby blízké,*
 2. *při narození dítěte,*
 3. *při vyřizování nezbytných osobních záležitostí,*
 4. *při úmrtí osoby blízké,*
- b) *právo na poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče o svěřené dítě nebo děti, která je přiměřená věku dítěte, v rozsahu alespoň 14 kalendářních dnů v kalendářním roce, jestliže svěřené dítě dosáhlo alespoň věku 2 let,*
- c) *právo na zprostředkování psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci alespoň jednou za 6 měsíců,*
- d) *právo na zprostředkování nebo zajištění bezplatné možnosti zvyšovat si znalosti a dovednosti podle písmene f),*
- e) *právo na pomoc při plnění povinností podle písmene h), včetně pomoci při zajištění místa pro uskutečňování styku oprávněných osob s dítětem a při zajištění asistence při tomto styku,*
- f) *povinnost zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě v rozsahu 24 hodin v době 12 kalendářních měsíců po sobě jdoucích,*
- g) *povinnost umožnit sledování výkonu pěstounské péče podle § 47b odst. 5 a spolupracovat se zaměstnancem pověřeným sledovat vývoj dětí podle § 19 odst. 6.,*
- h) *v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči a umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak“.*

V roli doprovázející organizace může vystupovat i příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí, vzhledem k jeho kontrolní funkci však často pěstouni pro doprovázení volí spíše některou z neziskových organizací, které důvěřují více. Pozitivně tento fakt hodnotí Pazlarová (2016), a zmiňuje v této souvislosti možné třecí plochy, které mohou mezi kontrolní a podpůrnou funkcí orgánu sociálně-právní ochrany dětí nastat.

Příkladem nestátní neziskové doprovázející organizace v Pardubickém kraji je Vesta Pardubice, Amalthea nebo například Křídla pro pěstouny. Mnoho neziskových organizací, zabývajících se doprovázením pěstounských rodin, nabízí i různé odlehčovací služby, například krátkodobé hlídání dítěte v případě potřeby pěstouna, tábory a víkendové akce, umožňující pěstounům čerpat tzv. „dovolenou pro pěstouny“, jenž podle zákona činí 14 kalendářních dnů ročně. Tyto organizace také pořádají vzdělávací akce, prostřednictvím kterých mohou pěstouni splnit svou povinnost absolvovat ročně alespoň 24 hodin vzdělávání.

Zprostředkovaný pěstoun po dobu trvání pěstounské péče pobírá státní příspěvek na výkon pěstounské péče, o jehož přiznání rozhoduje příslušná pobočka Úřadu práce, na základě žádosti pěstouna. Ten slouží k pokrytí nákladů spojených s péčí o svěřené dítě. Dále pobírá dávky pěstounské péče, mezi které se podle § 47e zákona č. 369/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí řadí:

- *„příspěvek na úhradu potřeb dítěte,*
- *odměna pěstouna,*
- *příspěvek při převzetí dítěte,*
- *příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla,*
- *příspěvek při pěstounské péči“.*

Významné změny z hlediska odměn pro pěstouny přinesla novela zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, provedená zákonem č. 363/2021 Sb. Tato novela podstatně odlišuje pěstounskou péči zprostředkovanou a nezprostředkovanou, přičemž osoby poskytující zprostředkovanou pěstounskou péči mají i nadále nárok na pobírání odměny pěstouna, která byla dokonce navýšena. Nezprostředkovaní pěstouni však tímto ke dni 31. 12. 2021 o tento nárok přišli, zažádat si ale mohou o přiznání příspěvku při pěstounské péči (Úřad práce, Dávky pěstounské péče a zaopatřovací příspěvky (od 1. 1. 2022), 2022, online).

Odměna pro pěstouna je opakující se dávkou. Pěstoun o ni musí zažádat a ke své žádosti přiložit také „oznámení o vhodnosti“, bez něhož není možné uznat pěstounskou péči jako zprostředkovanou. Výše odměny pro pěstouna je stanovena podle násobku minimální mzdy, počtu dětí, které má v péči a jejich stupně závislosti vzhledem ke zdravotnímu stavu (podle stupňů I až IV). V případě, kdy o děti pečují oba manželé, náleží odměna pěstouna pouze jednomu z nich, pokud společně nezažádají o přiznání odměny pěstouna pro oba manžele. Poté je každému z nich přiznána Krajskou pobočkou Úřadu práce odměna, která činí polovinu dávky (zákon č 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí).

Výkon profesionální pěstounské péče je jistě velmi náročný, ačkoli ve společnosti není zcela doceněný. Nutné je vzít v potaz vysoký počet dětí, jenž často připadají na jednu pěstounskou rodinu, jejich odlišný původ i rozmanité problémy v chování, pojící se mnohdy s traumatem, kterým dítě v této situaci prochází i různými handicapy, jimiž trpí. Bubleová a kol. (2007) na základě svého výzkumného šetření uvádí, že pouze třetina ze zkoumaných pěstounských rodin má ve své péči děti, které netrpí žádným, případně pouze jedním handicapem. Dvě třetiny pěstounů tedy mají do péče svěřené děti s kombinovanými poruchami a potížemi. Nejčastější je spojení dvou až čtyř znevýhodnění, nejobvyklejší je hyperaktivita, poruchy učení, poruchy pozornosti a poruchy chování (Bubleová a kol., 2007). Není jistě ani nutné zmiňovat, že takové děti potřebují citlivý, individuální přístup, mnoho trpělivosti a péče.

Sobotková a Očenášková (2013) ve své publikaci navazují na Matějčka (1986, 1999) a věnují se termínům psychologické a biologické rodičovství. Dle názoru uvedených odborníků by správně obě tyto formy rodičovství měly být v rovnováze. Biologické rodičovství, tedy očekávání dítěte, jeho porod, následné kojení a pokrevní vztah s dítětem, dle mnoha výzkumů, hraje ve vztahu rodiče a dítěte významnou roli, ne vždy ale znamená zároveň také bezvýhradné přijetí dítěte po psychologické stránce. To je však nejdůležitějším kritériem pro řádné rodičovství. V případech dětí nechtěných a týraných tedy nepokrevní, „pouze“ psychologické rodičovství, může pro dítě představovat plnohodnotnější vztah, než kdyby setrvalo ve své biologické rodině. Přijetí role rodiče a přijetí dítěte je úkolem společným jak pro rodiče vlastní, tak pro rodiče náhradní, kdy přijetím dítěte rozumíme *„jeho bezvýhradné akceptování se všemi nedostatky, ničím nepodmiňovanou lásku k němu s plnou citovou angažovaností na jeho vývoji. Nejde o lásku typu „miluji tě, protože...“, ale „miluji tě, přestože...““* (Sobotková, Očenášková, 2013, s. 15, 16).

Velké dilema již po mnoho let představuje otázka, zda by se profesionální pěstouni měli, nebo neměli situovat do role náhradních rodičů svěřeného dítěte. Sobotková a Očenášková (2013) uvádí, že trendem je spíše prosazovat opak. Jako rodiče by tedy měli být v případě pěstounské péče bráni pouze biologičtí rodiče dítěte a měli by být v tomto vztahu stavěni do popředí. Také zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí pěstouna označuje za „osobu pečující“, nikoli jako „náhradního rodiče“. Autorky zde dále upozorňují na možný negativní psychologický efekt tohoto způsobu vnímání funkce pěstouna, s tím, že dostatečné péče – kterou vnímáme jako uspokojení základních životních potřeb – se může dítěti dostat i v ústavní péči, pouhá péče však pro příznivý vývoj dítěte není dostačující.

Jeho základem je dlouhodobé výchovné působení, jenž provází láska, pevnost a pravost vztahů mezi rodičem a dítětem, přičemž v případech, kdy dítěti toto jeho vlastní rodiče neposkytují, je třeba, aby se této funkce ujal rodič náhradní. Především u dětí vyrůstajících v dlouhodobé pěstounské péči autorky pozorují, že přestože respektují existenci svých biologických rodičů a jsou s nimi v pravidelném kontaktu, mají zároveň psychickou potřebu stabilního a funkčního vztahu s rodičem náhradním (Sobotková, Očenášková, 2013).

Této problematice se věnuje také Kovařík (2004, s. 13): *„Chybí-li dítěti zkušenost a pocit základního přijetí, akceptace ze strany „jeho lidí“, chybí příležitost k postupnému utváření pocitu a postoje „důvěry“, důvěryplné otevřenosti světu – a to jak světu vnějšímu, tak vnitřnímu, tomu, co se odehrává uvnitř, v nitru dítěte – a otevírá se i prostor pro vznik postoje opačného – základní nedůvěry, obav a úzkosti“*. V této souvislosti autor zmiňuje, že mateřská láska, která může být zajištěna i rodiči nebiologickými, dítěti poskytuje pocit bezpečí a jistoty, jenž potřebuje, aby se naučilo schopnosti lásku dávat i přijímat, překonávat překážky, které je v životě potkají a vytvořilo si základy svého vnímání světa a vztahu k němu. Důležité je zmínit, že matka není pro dítě jedinou klíčovou osobou, významní jsou i ostatní členové rodiny, kteří jsou pro něj také důležitým sociálním vzorem. Zásadní je v tomto ohledu role otce a jeho vztah s matkou, ale také role sourozenců, díky nimž se dítě učí řešit různé drobné konflikty, vyrovnávat se s pocity žárlivosti, ale také spolupracovat, dělit se a sdílet spolu pocity a zážitky. Autor spatřuje problém především v ústavní výchově, která dítěti toto poskytnout nemůže a zároveň je až příliš zaměřena na kontrolu a systém odměn a trestů. Východiskem by dle něj měla být právě rodinná výchova, která by již ze své podstaty měla být individuálně zaměřená, poskytující vzájemnost, odpuštění v případě nějakého prohřešku i radost ze vzájemné blízkosti. To vše by mělo vést ke zdravému rozvoji osobnosti, který vyústí ve schopnost vnitřní kontroly a v osobní morálku dítěte (Kovařík, 2004).

1.6 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Jak uvádí Pazlarová (2016), pěstounskou péčí na přechodnou dobu rozumíme formu náhradní rodinné péče. Ta poskytuje dítěti zázemí v rodinném prostředí po určitou, omezenou dobu, než je situace dítěte vyřešena trvalou cestou. Tou může být navrácení dítěte zpět do jeho původní rodiny, osvojení nebo umístění do dlouhodobé pěstounské péče. Dítě je do pěstounské péče na přechodnou dobu svěřeno pouze po dobu, jež je nezbytně nutná, trvat může maximálně jeden rok, pokud není ve výjimečných případech prodloužena rozhodnutím soudu.

Autorka dále zmiňuje, že pěstounská péče na přechodnou dobu je nejčastěji využívána ve třech následujících situacích:

- u novorozenců, které jejich biologičtí rodiče nechtějí převzít do péče a čeká se tedy na jejich souhlas s osvojením, nebo na zbavení rodičovské odpovědnosti soudem,
- u novorozenců, které jejich rodiče do péče momentálně převzít nemohou, a to nejčastěji kvůli špatnému zdravotnímu, psychickému nebo sociálnímu stavu (např. u rodičů závislých na návykových látkách, s duševními poruchami nebo bez domova), kdy jim je svěřením dítěte do péče pěstouna na přechodnou dobu poskytnuta možnost využít daný čas k vyřešení své situace a převzít poté dítě do své péče,
- u starších dětí, které z různých důvodů nemohou zůstat ve své rodině, ale je zde vysoká šance, že se jedná o dočasné řešení, jejich situace se v brzké době zlepší a opět se do své původní rodiny vrátí (Pazlarová, 2016).

V minulosti byla tato forma náhradní rodinné péče využívána pouze výjimečně. Například Zezulová ve své publikaci z roku 2012 upozorňuje, že přesto, že již mnoho let je pěstounská péče na přechodnou dobu ukotvena v zákoně, stále k ní je přistupováno jen velmi zřídka. V současné době je však, především vzhledem k mnoha pozorovaným negativním dopadům na psychiku dětí, vyvíjen velký tlak na rušení kojeneckých ústavů. Do pěstounské péče na přechodnou dobu tedy přicházejí nejčastěji právě novorozenci, kteří by dříve byli umístěni do kojeneckých ústavů.

Vzhledem k této skutečnosti nyní pěstounská péče na přechodnou dobu zažívá velký rozmach a počet dětí do ní svěřených výrazně vzrostl, jak můžeme pozorovat na základě statistických údajů z ročních výkazů o výkonu sociálně-právní ochrany dětí (SPOD) Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV), uvedených v následující tabulce.

Tabulka 1 Počet dětí svěřených do pěstounské péče na přechodnou dobu v letech 2010 - 2020. Zdroj: Roční výkazy SPOD, MPSV

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Počet dětí	0	6	41	169	302	614	692	730	671	703	616

Zde vidíme, jakým způsobem se změnil přístup k ukládání pěstounské péče na přechodnou dobu v průběhu předcházejících deseti let. Výrazný nárůst spatřujeme především od roku 2013, další velký skok představuje rok 2015. Od této doby až do současnosti je již počet dětí, které jsou ročně svěřeny do pěstounské péče na přechodnou dobu, vcelku stabilní, průměrně se pohybuje kolem 671 dětí ročně.

V praxi můžeme pozorovat také úzký vztah pěstounské péče na přechodnou dobu s příbuzenskou pěstounskou péčí. Nejčastěji se jedná o případy, kdy se příbuzní o dítě postarat chtějí a mohou, tato situace však přišla náhle a nečekaně, proto potřebují určitý čas, aby zařídili vše potřebné a příchodu dítěte přizpůsobili svou domácnost a životní styl, především pokud se jedná o prarodiče dítěte. Po tuto dobu dítě pobývá u pěstounky na přechodnou dobu, zároveň je v úzkém kontaktu s danými příbuznými a ve spolupráci s odborníky je připravováno na přechod do této rodiny.

2 Příbuzenská pěstounská péče

Příbuzenská pěstounská péče, jinými slovy také nezprostředkovaná pěstounská péče, je náhradní rodinnou péčí pro děti, které z určitého důvodu nemohou setrvat se svými rodiči, jejich příbuzní jsou však schopni a ochotni se o ně postarat. Dle statistických údajů uvedených v ročních výkazech o výkonu sociálně-právní ochrany dětí Ministerstva práce a sociálních věcí, příbuzenská pěstounská péče představuje nejčastější formu pěstounské péče, jenž je v České republice realizována, nezprostředkovaných pěstounů je dokonce dvakrát více než pěstounů zprostředkovaných. Dále můžeme pozorovat, že v rámci osob vykonávajících příbuzenskou pěstounskou péči výrazně převládá počet prarodičů, kteří mají dítě svěřené do péče, oproti ostatním příbuzným dítěte. Tato data jsou pro přehlednost uvedena v následující tabulce (Tabulka 2.).

Tabulka 2 Pěstounská péče, 2015-2020. Zdroj: Roční výkazy o výkonu sociálně právní ochrany dětí, MPSV, online

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
počet dětí umístěných v pěstounské péči k 31. 12.	10380	10922	11362	11643	11931	12094
počet osob vykonávajících pěstounskou péči k 31. 12.	10467	11075	11451	11529	11618	11655
z toho prarodiče dítěte	6026	6373	6557	6537	6547	6410
z toho jiní příbuzní dítěte	1633	1636	1786	1766	1858	1897
z toho osoby cizí	2805	3066	3108	3226	3213	1359
celkem příbuzenská pěstounská péče	7659	8009	8343	8303	8405	8307

Jak je uvedeno v zákoně, „zprostředkování pěstounské péče se neprovádí, podala-li návrh na svěřeni dítěte do pěstounské péče osoba dítěti příbuzná nebo fyzická osoba blízká dítěti nebo jeho rodině“ (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 20, odst. 3, pís. b). Nezprostředkovaný pěstoun není zapsán do evidence žadatelů, nemusí tedy absolvovat zdravotní a psychologická vyšetření spojená s odborným posuzováním krajského úřadu, zda jej stát shledal vhodným pro výkon této funkce. Podle Ministerstva práce a sociálních věcí u nezprostředkované pěstounské péče může daná osoba podat návrh na svěřeni dítěte do pěstounské péče rovnou u soudu, neuplatňuje tedy žádost o zprostředkování u příslušného orgánů sociálně-právní ochrany dětí (Proces zprostředkování, MPSV, 2021, online). Podmínkou zprostředkování klasické pěstounské péče je také příprava na přijetí dítěte do rodiny, v časovém rozsahu minimálně 48 hodin (u žadatelů, kteří ji již absolvovali, může být tato hranice snížena). Zabývá se tématy, jako je sebepoznání, práva a potřeby dítěte v náhradní rodinné péči, spolupráce s příslušnými odborníky, komunikace s dítětem a jeho rozvoj, uspokojování potřeb dítěte, styk dítěte s jeho biologickou rodinou a práce s dětmi, které žijí v rodině žadatele. Této přípravy se nezprostředkovaní pěstouni účastnit nemusí.

Jak již bylo zmíněno, nezprostředkovaná pěstounská péče se od zprostředkované pěstounské péče po přijetí novely zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, která byla provedena zákonem č. 363/2021 Sb., liší také finanční podporou poskytovanou státem. Nezprostředkovaní pěstouni nyní nepobírají odměnu pro pěstouna, ale příspěvek při pěstounské péči. Příspěvek při pěstounské péči představuje také opakující se dávku, ale jak je stanoveno v § 47ja tohoto zákona, na rozdíl od odměny pro pěstouna je výše tohoto příspěvku vyměřena podle částky životního minima jednotlivce. Není-li stanoveno jinak, za každé svěřené dítě nezprostředkovaný pěstoun pobírá množství peněz rovnající se součinu částky životního minima jednotlivce s koeficientem 2,3. V případě, že se k pečující osobě vztahuje vyživovací povinnost vůči dítěti, hodnota daného koeficientu je nižší, zákonem byla stanovena na číslo 1,8. Pokud nezprostředkovaný pěstoun pečuje o dítě, které je osobou závislou na pomoci jiné osoby, ve II., III. nebo IV. stupni, výše příspěvku při pěstounské péči představuje součin částky životního minima jednotlivce a koeficientu 5,5. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 47ja).

Šínová, Šmíd, Juráš a kol. (2013, s. 267) již v minulosti na návrhy na snížení finanční podpory pro příbuzenské pěstouny-prarodiče reagovali těmito slovy: „*Je velmi sporné, zda jde o úsporu na správném místě. Prarodiče jsou s největší pravděpodobností z větší části osoby již ekonomicky neaktivní, staršího věku, kteří si pěstounství nezvolili „dobrovolně“, ale byly před ně postaveny z důvodu ztráty či selhání rodičovských schopností jejich dětí*“.

2.1 Psychologické aspekty příbuzenské pěstounské péče

Přijetí dítěte do pěstounské péče příbuzného se může mnohým zdát jako proces, jenž je psychicky méně náročný pro obě strany, především pro dítě, vzhledem k tomu, že většinou je s daným příbuzným v kontaktu již před nutností jeho převzetí do péče, existují zde určité citové vazby a nejedná se tedy o osoby pro sebe zcela neznámé. Tato situace však představuje velkou zátěž pro dítě i pěstouna, v mnoha ohledech totožnou s profesionální pěstounskou péčí, zároveň však obnáší také svá vlastní specifika, vyplývající právě z již existujícího vztahu dítěte a jeho příbuzného a zároveň vztahu, který příbuzný má k rodičům dítěte, a který může být mnohdy velice napjatý.

Jako nejčastější důvody, proč dítě musí do své péče převzít příbuzný, Hanušová, Jeníčková, Uhlířová, 2009 in Uhlířová a kol., 2010, s. 6, uvádí:

- *„náhlé úmrtí z důvodu nemoci či nehody rodiče(ů),*
- *úmrtí jednoho z partnerů, které vede k tomu, že druhý partner situaci nezvládá a děti opouští,*
- *mládí a nezralost matky, která péči o své dítě nezvládá,*
- *odebrání dítěte rodiči (nejčastěji matce), který žije sociálně patologickým způsobem života,*
- *psychiatrická diagnóza rodiče(ů),*
- *rodič(e) jsou ve výkonu trestu,*
- *rodiče, u kterých se projevila závislost na drogách či alkoholismus“.*

Jak dále autorky zmiňují, se všemi z těchto situací se pojí trauma, které se většinou týká nejen prožívání dítěte, ale vzhledem k vazbám, existujícím v příbuzenském vztahu s rodiči dítěte, jej nezřídka prožívá i osoba, která si dítě bere do své péče. Toto trauma může být krátkodobé, ale i dlouhodobého charakteru a není téměř možné se na tuto situaci dopředu zcela připravit, a to i v případech, kdy se původní rodina dítěte potýká s problémy již po delší dobu a příbuzný si je této situace vědom. Od klasické pěstounské péče se příbuzenská pěstounská péče liší především ve způsobech, jakým vzniklou situaci prožívá a zpracovává pěstoun (Hanušová, Jeníčková, Uhlířová, 2009 in Uhlířová a kol., 2010). Zcela pochopitelně se totiž pro příbuzného pěstouna jedná o mnohem emotivnější životní událost, než tomu je u pěstouna profesionálního, kterého s rodinou dítěte nepojí žádné vazby, pocity selhání nebo dokonce bolest ze ztráty a byl do evidence žadatelů o zprostředkování pěstounské péče zařazen na svou vlastní žádost, po zralé úvaze a odborné přípravě.

Uhlířová a kol. (2010) uvádí tři možné přístupy příbuzného pěstouna, s nimiž úzce souvisí jeho prožívání a chování k dítěti. Dále upozorňují, že se nejedná o oddělené přístupy, ale obvykle o jejich kombinaci, vzájemně se prolínají a velkou roli hraje momentální situace, v níž se pěstoun i dítě nachází a čas, ve kterém dítě do své péče přijal. Podle nich pečovateli:

- situaci trpí,
- obětovává se,
- aktivně situaci řeší – tzv. manažerský přístup.

Případy, kdy příbuzný vzniklou situaci trpí, provází strach a nejistota, zda péči o dítě a jeho výchovu zvládne, mnohdy zde hraje roli obava z příliš vysokého, nebo naopak nízkého věku. Charakteristické pro tento přístup je, že vzniklá situace pro pěstouna představuje újmu, s níž se poté nezděrně pojí také nepřátelský postoj k dítěti. Ten podle autorek může být aktivní, provázený výčitkami, či přehnanou disciplínou, nebo pasivní, kdy se pečující osoba stáhne do sebe, nedokáže určit ve vztahu k dítěti hranice a hledá způsoby, jak z dané situace, alespoň psychicky, uniknout. Výhodu tohoto přístupu spatřují v možnosti připustit si svůj smutek a trápení a tuto náročnou životní etapu si odžít bez potlačování emocí, zároveň i v tom, že pečující osoba před dítětem své pocity neskrývá a dítě tak ví, co právě prožívá. Zdůrazňují však, že v případech, kdy projevy těchto emocí již překračují určitou hranici a pěstoun si na dítěti vylévá svůj smutek a agresi, mu tím velmi ubližuje, protože dítě poté vzniklou situaci považuje za své osobní selhání a cítí se za ni vinným. Některé děti se uzavrou do sebe a mají nízké sebevědomí, jiné se naopak vzbouří, s pěstounem se hádají, či dokonce utíkají z domova (Uhlířová a kol., 2010).

Přístup, kdy se příbuzný obětovává, obvykle provází výčitky z osobního selhání, například u prarodičů se může pojít s pocitem neúspěchu při výchově vlastního dítěte. Takový člověk péči o svěřené dítě věnuje veškerou energii, lásku a pečlivost. Nezohledňuje však své vlastní potřeby, mnohdy se nestará ani o své vlastní zdraví. Pozitivním na tomto přístupu je láskyplný postoj k dítěti, jeho pocit bezpečí a důvěry, pro pečující osobu zároveň může představovat seberealizaci, napravení svých předchozích chyb a satisfakci. Negativním důsledkem však mohou být například zdravotní problémy, spojené se zanedbáním sebe sama, autorky zde odkazují na výzkumy, potvrzující souvislost obětování se na úkor svých vlastních potřeb se vznikem onkologických onemocnění. Zároveň tito lidé přicházejí o své sociální kontakty, protože péči o dítě věnují veškerý volný čas a na jejich dřívější přátele jim již žádný nezbyvá (Uhlířová a kol., 2010).

Pečovatel, který svou situaci aktivně řeší, myslí nejen na potřeby dítěte, ale také na potřeby své a dalších členů rodiny. V rozhodování zohledňuje své schopnosti, je si vědom svých nedostatků a snaží se kontaktovat odborníky, kteří mu v jeho situaci pomohou. S biologickým rodičem dítěte je v kontaktu, je schopný stanovit mu potřebné hranice a pravidla, dítě dostatečně informuje a realizuje také citlivě jejich kontakt. Pozitiva tohoto přístupu autorky spatřují v dobře nastavených hranicích pěstouna, jeho osobní zralosti, v opoře a jistotě, kterou pro dítě představuje. I tento přístup se však pojí s jistými negativy. Může být pro pěstouna velice vyčerpávající a hranice mezi ním a obětavým přístupem je velmi tenká. Pečující osoba musí zároveň potlačit mnoho svých vlastních emocí, aby reagovala vždy adekvátně k situaci. Toto potlačování pocitů může opět vést ke zdravotním problémům, nebo k syndromu vyhoření. Zároveň je pro blízké okolí těchto osob těžké poznat, kdy je daný člověk v krizi a má tak mnohdy mylný pocit, že vždy vše zvládnou bez pomoci (Uhlířová a kol., 2010).

Pazlarová (2016) z pohledu dětí v příbuzenské pěstounské péči spatřuje podstatným pozitivem skutečnost, že dítě svého příbuzného i prostředí, do kterého přichází, zpravidla dlouhodobě zná, existují mezi nimi určité citové vazby a stres z neznáma i nutnost adaptace na zcela nové prostředí je tedy menší, než tomu bývá u dětí svěřených do péče zprostředkovaných pěstounů. Jedná se také o prostředí, které většinou pro dítě nepředstavuje přílišný šok z hlediska životního stylu, sdílených hodnot, postojů k životu i k výchově dítěte. Pokud je to možné a vztahy mezi příbuzným a rodiči dítěte jsou dobré, může být jednodušší udržovat jejich kontakt s dítětem i uskutečnění jeho případného návratu do původní rodiny. Autorka však zároveň upozorňuje, že všechna tato zmíněná pozitiva se mohou obrátit v možná rizika. Pokud dítě ze své původní rodiny muselo odejít z důvodu nedostatečné péče a životní styl, postoje a hodnoty příbuzných, jimž je svěřeno do péče, jsou až příliš podobné původní rodině dítěte, nemusí být tato možnost pro dítě pozitivním řešením. I přes odůvodněné, a v soudním řízení vznesené, obavy sociálních pracovníků, je však dítě mnohdy do takové péče svěřeno, aby bylo vyhověno zákonem stanovené přednosti péče příbuzných.

Autorka se danou problematikou zabývá také z pohledu rodičů dítěte. Poukazuje na menší míru stigmatu, s nímž se musí potýkat, než by tomu bylo v případě, kdy by dítě muselo být umístěno u profesionálních pěstounů, nebo v dětském domově. Pokud mají s příbuznými dobré vztahy, může být pro rodiče dítěte jednodušší udržovat s ním kontakt a může se jim od jejich příbuzných dostat i některé další formy pomoci. Na druhou stranu právě tyto skutečnosti mohou způsobit, že rodiče dítěte nemusí mít potřebu na stávající pohodlné situaci cokoli měnit (Pazlarová, 2016).

Častěji se však jedná o opačnou situaci, kdy vztahy příbuzných s rodiči dítěte jsou narušeny dlouholetou negativní zkušeností a opětovným zklamáním. Vzhledem k těmto emocím bývá v některých případech mnohem náročnější spolupráce příbuzných s rodiči a realizace jejich kontaktu s dítětem, než tomu je u pěstounů zprostředkovaných, které k rodičům dítěte podobné vazby a negativní emoce nepojí. Jak dále autorka uvádí, pocity úzkosti ze setkání rodičů s dítětem, jenž mohou vést až k tomu, že jejich kontaktu přímo brání, můžeme pozorovat především u některých prarodičů. Také mohou mít tendenci o rodičích před dětmi mluvit negativně a stavět je tímto do opozice (Pazlarová, 2016). V § 967 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku je přitom přímo stanovena povinnost pěstouna „*udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami dítěti blízkými. Má povinnost umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, ledaže soud stanoví jinak*“. Tento problém se opět vyskytuje u nezprostředkované pěstounské péče častěji než u pěstounské péče zprostředkované.

Analýza situace příbuzenské pěstounské péče (Institut projektového řízení, 2017, s. 49) na základě dotazníkového šetření a kvalitativních rozhovorů, realizovaných s nezprostředkovanými a zprostředkovanými pěstouny uvádí, že obě skupiny pěstounů nejzávažnější dopady pozorují právě „*v oblasti zvýšených nároků na psychiku členů domácnosti*“. Překvapivým zjištěním tohoto dotazníkového šetření bylo, že „*sami pěstouni řadí vážné vztahové problémy v rodině mezi méně závažné dopady přijetí dítěte svého příbuzného do náhradní rodinné péče*“, i přesto, že právě tato oblast je doprovázejícími organizacemi vnímána jako nejzávažnější problém, s nímž se v rámci realizace příbuzenské pěstounské péče setkávají. Kvalitativní rozhovory odhalily citlivost tohoto tématu pro mnohé příbuzenské pěstouny, která nezřídka vede k jeho vytěsnění. Větší vypovídající hodnotu tedy autoři projektu pozorují v intenzitě a způsobu realizace kontaktu dítěte s jeho rodiči a informovanosti dítěte o jeho rodičích, z pohledu organizací, které s rodinami spolupracují. Na základě těchto informací spatřují kontakt dítěte svěřeného do příbuzenské pěstounské péče s jeho rodičem jako problematičtější, než tomu je u profesionální pěstounské péče. Tomuto kontaktu je mnohdy přímo bráněno příbuznými dítěte, nebo naopak rodiče dítěte žijí ve společné domácnosti s příbuzným, jemuž je svěřeno do péče. Velký problém dotazovaní odborníci pozorovali především v informovanosti dítěte o jeho rodičích a v komunikaci pěstouna a dítěte s ohledem na toto téma, které nezřídka nechtějí rozebírat, myslet na něj a mluvit o něm, a to i například při jednání s doprovázejícími organizacemi nebo úřady (Analýza situace příbuzenské pěstounské péče, 2017).

2.2 Potřeby nezprostředkovaných pěstounů

Marková, Klimparová a Maňková (2019) nejčastějšími důvody příbuzných dítěte, kvůli kterým žádají o jeho svěřeni do pěstounské péče spatřují:

- nutnost finanční podpory ze strany státu, vzhledem ke zvýšeným nákladům spojeným s péčí o dítě,
- komplikace spojené s péčí o dítě a jeho výchovou a zájem o odbornou pomoc,
- složité vztahy příbuzných s rodiči dítěte a zájem o odbornou pomoc.

Autorky se však mnohdy setkávají i s případy, kdy dítě je v péči příbuzného již po dlouhou dobu, aniž by příbuzný řešil situaci s úřady. K tomuto nejčastěji dochází, když osoba, která má dítě ve své péči, spoléhá na to, že se jedná pouze o dočasnou alternativu a rodič brzy převezme dítě zpět do své péče. Také se může domnívat, že není nutné tuto situaci formálně řešit, takto je však možné postupovat pouze, pokud je s rodiči dítěte v kontaktu a je tak schopný opatřit si od nich potřebné souhlasy, které vyžaduje například škola, zdravotnická zařízení, apod., vzhledem k tomu, že příbuzný není oprávněn jednat v záležitostech týkajících se dítěte, u nichž je nutný souhlas zákonného zástupce, pokud mu dítě není soudem svěřeno do některé z forem péče. Důvodem může být také snaha ochránit rodiče dítěte, nebo obava, že soud nevyhoví jejich žádosti a dítě poté bude muset být umístěno do dětského domova. Zde autorka upozorňuje na mnoho rizik nezformalizované péče o dítě, která se týkají nejen možné finanční tísně a následného zadlužení se nebo sociálních problémů. I přes veškerou snahu příbuzného může být péče o dítě zanedbávána a bez dohledu a pomoci odborníků může vést až k jeho ohrožení, zároveň je tímto dítě mimo možnost kontroly příslušných orgánů, vzhledem k tomu, že není zcela jasné, kde pobývá. Řešení spatřuje v komunikaci odborníka s pečující osobou, vysvětlení možných rizik a řešení, spočívajících v některé z forem péče o dítě, a v pomoci s podáním žádosti o předběžné opatření k soudu (Marková, Klimparová, Maňková, 2019).

Současnými potřebami nezprostředkovaných pěstounů se ve své závěrečné zprávě zabývá výzkumná a vzdělávací organizace SocioFaktor, s.r.o (Pěstounská péče příbuzných: Analýza potřeb, 2021, online). Jedná se o výstup z výzkumu realizovaného kombinací kvantitativní a kvalitativní metody v rámci projektu Centra psychologické pomoci, p. o. „Pěstounská péče příbuzných“, který si klade za cíl obohatit tuto oblast přímo o pohled příbuzenských pěstounů, v návaznosti na to přizpůsobit práci s nimi jejich aktuálním potřebám a pomoci jim tak usnadnit jejich náročnou životní situaci.

Dle výsledků výzkumu je pro nezprostředkované pěstouny nejnáročnějším obdobím čas před zahájením pěstounské péče a těsně po svěřením dítěte do pěstounské péče. Kromě vysoké psychické náročnosti se tato situace pojí s mnoha dalšími problémy, souvisejícími s převzetím dítěte do péče, například s finančními problémy nebo s nutností přizpůsobit jeho příchodu svou domácnost a dostatečně ji vybavit. Komplikací pro příbuzenské pěstouny je i jejich nedostatečná informovanost a nejednotnost prezentovaných informací, s níž dále souvisí nejistota a frustrace. Řešení těchto problémů kolektiv autorů spatřuje v zapojení doprovázející organizace do spolupráce s pěstounem již před zahájením pěstounské péče, v intenzivnější spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dětí a v osvětě, zaměřené přímo na problematiku příbuzenské pěstounské péče. Dalším závažným problémem příbuzenští pěstouni označili nutnost souhlasu rodičů dítěte s běžnými záležitostmi týkajícími se dítěte, kdy jako možné řešení autoři výzkumu navrhnou legislativní úpravu, jež by se přímo týkala příbuzenské pěstounské péče (Pěstounská péče příbuzných: analýza potřeb, 2021, online).

V běžné praxi soudy toto úskalí řeší tak, že přímo ve výroku rozsudku je uveden vedle toho, že se dítě svěřuje do pěstounské péče, také taxativní rozsah pěstounových pravomocí, které jsou pěstouni oprávněni vykonávat namísto rodičů. Například se jedná o právo rozhodovat o zdravotních záležitostech dítěte, o oprávnění poskytovat souhlas v záležitostech vyžadovaných školou nebo v dalších právních záležitostech nezletilého dítěte. V současné legislativě však neexistuje přímo zákonné ustanovení, které by automaticky příbuzenským pěstounům tyto pravomoci zaručovalo. Pokud je potřeba za nezletilé dítě řešit nějaké nestandardní a méně časté záležitosti, musí pěstouni požádat soud o udělení souhlasu v záležitosti pro dítě významné.

Jak je dále v závěrečné zprávě uvedeno, „v rámci výchovy dětí pěstouni často označovali určité krizové momenty, jako je například puberta dětí, ve kterých potřebují zvýšenou odbornou pomoc nejen směrem k dětem, ale také k pěstounům samotným. Řešením je v tomto případě identifikace těchto krizových momentů a zvýšená podpora doprovázející organizace v těchto chvílích“ (Pěstounská péče příbuzných: analýza potřeb, 2021, s. 119). S momentálním fungováním a službami poskytovanými doprovázejícími organizacemi pro pěstouny, jsou dotazované osoby spokojeny. Důležité je pro ně také mít možnost setkávat a sdílet své zkušenosti a pocity s ostatními pěstouny. Dále výstup z výzkumu upozorňuje na nutnost individuálního přístupu v práci s jednotlivými příbuzenskými pěstouny, a to včetně uzpůsobení zákonem stanoveného počtu hodin vzdělávání pro nezprostředkované pěstouny v závislosti na délce výkonu pěstounské péče tak, aby bylo co nejméně zasahováno do jejich pracovních povinností (Pěstounská péče příbuzných: analýza potřeb, 2021).

3 Pozitiva a úskalí příbuzenské pěstounské péče

Na pozitiva a úskalí příbuzenské pěstounské péče z pohledu odborníků, kteří se touto problematikou zabývají v rámci své profese i samotných příbuzných pěstounů, se zaměřuje průzkumné šetření diplomové práce. Průzkumné šetření slouží jako praktický vhled do informací uvedených v předešlé části práce, kdy můžeme teoretické údaje porovnat se zkušenostmi konkrétních osob. Příbuzenskou pěstounskou péčí pro účely tohoto šetření rozumíme nezprostředkovanou pěstounskou péčí realizovanou příbuznými dítěte.

3.1 Cíl průzkumného šetření, výzkumné otázky

Průzkumné šetření diplomové práce si klade za cíl zjistit, jaká pozitiva a úskalí příbuzenské pěstounské péče dotazované osoby (odborníci i samotní pěstouni) spatřují.

Díličními cíli průzkumného šetření je zjistit, jak příbuzenští pěstouni tuto životní situaci prožívají, jakým způsobem byli na výkon pěstounské péče připravováni a jak hodnotí podporu příbuzenské pěstounské péče. Dále jak odborníci hodnotí současný systém příbuzenské pěstounské péče, jaká spatřují její pozitiva a negativa, případně jaké změny by, dle jejich názoru, mohly představovat řešení možných problémů.

Vzhledem k tématu, jímž se diplomová práce zabývá, a cílům průzkumného šetření jsem stanovila tuto hlavní výzkumnou otázku:

Jaká jsou pozitiva a úskalí příbuzenské pěstounské péče?

Hlavní výzkumná otázka průzkumného šetření je dále konkretizována těmito díličními výzkumnými otázkami:

- Jakým způsobem je odborníky hodnocen současný celkový systém příbuzenské pěstounské péče?
- Jaká pozitiva existují v příbuzenské pěstounské péči?
- Jaké problémy příbuzenské pěstounské péče se objevují v praxi?
- Jakým způsobem jsou příbuzenští pěstouni podporováni v praxi?

Druh výzkumu

Vzhledem k tématu diplomové práce a cílům průzkumného šetření jsem zvolila kvalitativní přístup sběru dat. Ten umožňuje proniknout v dané problematice více do hloubky, poznat prožívání a zkušenosti konkrétních osob. Podle Švaříčka a Šed'ové (2007, s. 17) je kvalitativní přístup „*proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu*“.

Výběr respondentů

Informanty jsem vybírala záměrně, a to z dvou různých skupin. První z nich tvoří čtyři nezprostředkovaní pěstouni, kteří mají v současné době v péči svěřené dítě svých příbuzných, dvě babičky a jeden strýc. Tyto informanty jsem oslovila prostřednictvím jednoho z dotazovaných odborníků. Někteří doporučení pěstouni mi odmítli poskytnout rozhovor, ostatní se se mnou rádi podělili o své zkušenosti. Druhou skupinu dotazovaných představují čtyři odborníci, kteří se s příbuzenskou pěstounskou péčí setkávají ve své každodenní praxi. Jedná se o bývalou soudkyni na opatrovnickém oddělení s celoživotní odborností zaměřenou na opatrovnické řízení, nyní od druhé poloviny roku 2021 v důchodu, pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), pracovníci doprovázející organizace pro pěstouny a vyšší soudní úředníci opatrovnického oddělení, které jsem kontaktovala a byly ochotny mi rozhovor poskytnout.

Způsob získávání informací

Pro účely průzkumného šetření diplomové práce jsem u obou skupin dotazovaných zvolila metodu polostrukturovaného rozhovoru. Ten Švaříček a Šed'ová (2007) popisují jako typ hloubkového rozhovoru, který není zcela nahodilý, ale jeho průběh určují již předem stanovené výzkumné a tazatelské otázky. Zároveň je tato metoda dostatečně pružná a umožňuje uzpůsobit znění dotazů v závislosti na průběhu rozhovoru, doptat se v případě potřeby na podstatné informace, které by informant mohl opomenout zmínit, případně dovysvětlit znění svého dotazu při nepochopení informanta. Rozhovory s pěti informanty jsem, s jejich svolením, pro snadnější přepis a následné kódování, nahrávala na diktafon, tři z informantů s touto formou nesouhlasilo a trvalo na tom, abych si odpovědi zaznamenala písemně.

Analýza získaných informací

Pro analýzu a následnou interpretaci informací získaných polostrukturovanými rozhovory jsem zvolila techniku otevřeného kódování. Jak uvádí Strauss a Corbinová (1999), otevřené kódování je jednou ze základních metod kvalitativního výzkumu, oblíbená především pro svou přehlednost, sloužící k vyhledání, pojmenování a následnému kategorizování stěžejních pojmů získaných výzkumem. Otevřeným kódováním jsou tedy získané „údaje rozebrány na samostatné části a pečlivě prostudovány“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 43). Každý přepis rozhovoru byl kódován zvlášť a s ohledem na společné vlastnosti kódů jsem dále vytvořila společné kategorie. Pro interpretaci získaných informací jsem použila techniku vyložení karet.

Pro přehlednost prezentovaných informací a možnost vyjádřit určité výpovědi informantů citacemi, uvádím jejich identifikační údaje prostřednictvím následujících tabulek.

Tabulka 3 Identifikační údaje dotazovaných pěstounů

Pěstouni	Pohlaví pěstouna	Věk pěstouna	Počet dětí v pěstounské péči (PP)	Příbuzenský vztah k dítěti v PP	Pohlaví dítěte / dětí v PP	Věk dítěte / dětí v PP
P.1	žena	59 let	1	babička	dívka	10 let
P.2	muž	51 let	2	strýc	chlapci	12 let, 10 let
P.3	žena	72 let	1	babička	chlapec	15 let
P.4	žena	48	1	babička	dívka	4 roky

Tabulka 4 Identifikační údaje dotazovaných odborníků

Odborníci	Funkce odborníka
O.1	soudkyně opatrovnického oddělení soudu (do poloviny roku 2021)
O.2	sociální pracovnice OSPOD
O.3	vedoucí sociálních pracovníků v organizaci doprovázející pěstouny
O.4	vyšší soudní úřednice, opatrovnické oddělení

Tazatelské otázky

Informantům jsem pokládala otázky uzpůsobené podle skupiny, do které jsou zařazeni (příbuzní pěstouni / odborníci). Kategorii příbuzenských pěstounů jsem položila celkem 20 otázek, zabývajících se především jejich důvody převzetí dětí do pěstounské péče, jejím zvládním, vnímáním současné podpory státu a fungování doprovázejících a především jejich pozitivními a negativními zkušenostmi s realizací příbuzenské pěstounské péče.

Skupiny odborníků jsem se dotazovala s 11 otázkami, zjišťujícími pohled na problematiku příbuzenské pěstounské péče ze strany osob, které se s ní setkávají ve své každodenní praxi a jsou v tomto oboru vzdělané a orientované. Odborníků jsem se ptala především na hodnocení současného systému příbuzenské pěstounské péče, změny v životech pěstounů spojené s novelou zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí a pozorovaná pozitiva a úskalí příbuzenské pěstounské péče.

Informantům jsem pokládala následující otázky:

Příbuzenští pěstouni:

1. V jakém příbuzenském vztahu jste s dítětem?
2. Jaké byly Vaše důvody pro převzetí dítěte do pěstounské péče?
3. Po jak dlouhou dobu máte dítě v pěstounské péči?
4. Jaký vztah jste s dítětem měl/a předtím, než jste si jej vzal/a do pěstounské péče? Jak často jste spolu byli v kontaktu?
5. Jak by podle Vašeho názoru byla řešena péče o dítě v případě, že byste si jej nevezal/a do pěstounské péče?
6. S jakými problémy se při výchově dítěte potýkáte?
7. Je dítě v současné době v kontaktu se svými biologickými rodiči?
 - a. pokud ano: Jak často?
 - b. pokud ano: Jak se dítě k tomuto staví?
 - c. pokud ne: Jak se s tímto vypořádává?
 - d. pokud ne: Jak byste prožíval/a, kdyby se dítě vídalo s rodiči pravidelně?
8. Charakterizujte, prosím, Váš současný vztah s dítětem.
9. Jaké nevýhody vyššího věku při výchově dítěte spatřujete? (*u prarodičů*)
10. Jak hodnotíte podporu příbuzenské pěstounské péče ze strany státu?

11. Jakým způsobem jste byl/a na pěstounství připravován/a? Absolvoval/a jste v této souvislosti školení, či nějaké vzdělávací akce? Jaké?
 - a. pokud ano: Jak je hodnotíte?
 - b. pokud ne: Jak tuto skutečnost hodnotíte?
12. Jak v praxi funguje pomoc doprovázející organizace pro pěstouny, a která se věnuje konkrétně Vám? V čem Vám pomáhá a v čem ne?
13. Jak vnímáte, že k Vám chodí kontroly?
14. Domníváte se, že je k příbuzenské pěstounské péči obecně přistupováno odlišně než k běžné pěstounské péči? V čem tyto rozdíly spatřujete?
15. Jaká vnímáte největší pozitiva příbuzenské pěstounské péče?
16. S jakými úskalími jste se setkal/a?
17. Jak podle Vás vypadá úspěšná pěstounská péče dítěte u příbuzných? Co by správně mělo fungovat v ideální příbuzenské pěstounské péči?

Odborníci:

1. Jak často se ve své praxi setkáváte s příbuzenskou pěstounskou péčí, vyjádřeno v procentech, v porovnání s nepříbuzenskou pěstounskou péčí?
2. Konkrétně s jakým příbuzenským vztahem dětí s pěstouny se nejvíce setkáváte?
3. Jak hodnotíte současný systém příbuzenské pěstounské péče a průchod pěstouna systémem?
4. Jaké zásadní změny přinesla novela zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, provedená zákonem č. 363/2021 Sb. v praxi?
5. Jak vnímáte roli doprovázejících organizací pro pěstouny v rámci příbuzenské pěstounské péče?
6. Jak hodnotíte přípravu nezprostředkovaných pěstounů na výkon jejich funkce?
7. Jaká největší pozitiva spatřujete v příbuzenské pěstounské péči?
8. Jaká úskalí se s ní, dle Vašeho názoru, pojí?
9. Jaké nevýhody vyššího věku (u prarodičů-pěstounů) při výchově dětí spatřujete?
10. Jaké změny v současném systému by mohly představovat řešení problémů, které se nyní pojí s výkonem příbuzenské pěstounské péče?
11. Jak podle Vás vypadá úspěšná pěstounská péče dítěte u příbuzných? Zkuste vyjmenovat, co by mělo fungovat.

3.2 Otevřené kódování

Z vlastností, ve kterých se kódy realizovaných rozhovorů podobaly, jsem vytvořila kategorie, které jsem pro přehlednost uvedla v následující tabulce:

Tabulka 5 Příbuzenští pěstouni: Kategorie, kódy

Příbuzenští pěstouni	
KATEGORIE	KÓDY
1. Důvody převzetí péče o dítě příbuzným	úmrtí rodiče, neschopnost rodiče postarat se, nezáměr rodiče, nevyspělost rodiče, soudržnost rodiny, morální odpovědnost pěstouna, citové pouto příbuzného k dítěti, možnost předejít umístění dítěte do ústavní výchovy
2. Vztah pěstouna s dítětem před jeho převzetím do péče	intenzivní kontakt s dítětem, mateřský vztah pěstounky k dítěti, občasný kontakt s dítětem
3. Současný vztah příbuzenského pěstouna k dítěti	láskyplný vztah, ochranný postoj, citlivý přístup, maximální péče, hluboké citové vazby
4. Problémy pozorované u dítěte	psychické problémy dítěte, porucha attachmentu, problematická puberta dítěte, vzdorovité chování dítěte, vážné problémy ve škole, běžné klukovské problémy, bezproblémové chování dítěte
5. Zátěž pěstounů v souvislosti s věkem	důsledky vyššího věku, méně energie, únava, vyhořelost, problémy s autoritou, obava z budoucnosti, aktivní přístup k životu, pozitivní přístup, horší schopnost adaptace
6. Role rodičů v životě svěřených dětí	častý kontakt s rodičem, sourozenecký vztah matky s dcerou, nepravidelný kontakt s rodičem, vlažný vztah dítěte k rodiči, občasný telefonický kontakt s rodičem, pocit povinnosti ze strany rodiče, zájem dítěte o osobní kontakt s rodičem, možná idealizace rodiče dítětem, citlivý přístup pěstounů ke kontaktu s rodiči, informování dítěte o rodičích
7. Podpora příbuzenské pěstounské péče ze strany státu	nedostatečné finanční ocenění, vnímaná nespravedlnost plošného snížení finančního ohodnocení příbuzenských pěstounů, nedocenění starostí spojených s péčí o dítě, pocit křivdy, povědomí o finančních problémech jiných příbuzenských pěstounů
8. Role doprovázejících organizací při realizaci příbuzenské pěstounské péče	jistota podpory doprovázející organizace při problémech, využití pomoci doprovázející organizace, časová náročnost povinného vzdělávání, skeptický postoj k povinnému vzdělávání, pozitivní přístup k povinnému vzdělávání, negativní vnímání pravidelných kontrol, negativní postoj k formalismu, ocenění pracovníků OSPOD

KATEGORIE	KÓDY
9. Pozorovaná pozitiva příbuzenské pěstounské péče	šance dítěte na lepší život, možnost předejít umístění do ústavní výchovy, zajištění pravomocí k dítěti, udržení péče v rodině, zachování přirozeného prostředí dítěte, zachování vztahu dítěte s rodinou
10. Vnímaná negativa příbuzenské pěstounské péče	srovnávání dítěte s matkou, odlišný přístup k nezprostředkovaným pěstounům, problémové chování dítěte, negativní vnímání příbuzenské pěstounské péče veřejností, nedostatek pravomocí k dítěti, potíže spojené s vyšším věkem pěstouna, nedostatek autority, nespravedlivé finanční ohodnocení, pravidelné kontroly v domácnostech
11. Představa o úspěšnosti příbuzenské pěstounské péče	nahrazení péče rodičů, uspokojení potřeb dítěte, výchova dobrého člověka, spokojenost dítěte, budoucí uplatnění dítěte, štěstí dítěte, spravedlivý přístup státu, absence kontrol, dostatečná finanční podpora státu

Tabulka 6 Odborníci: Kategorie, kódy

Odborníci	
KATEGORIE	KÓDY
1. Systém příbuzenské pěstounské péče v současné praxi	podpora systému, odborná pomoc v rámci doprovázení, možnost doplnit vzdělání, hladký průchod systémem, malý respekt pěstounů k doporučením, absence důsledného prověřování příbuzných pěstounů, účelovost příbuzenské pěstounské péče
2. Pozitiva příbuzenské pěstounské péče	péče o dítě realizována v rodině, zachování vazeb dítěte, zachování přirozeného prostředí, posilování sounáležitosti k rodině, nápodoba běžného fungování rodiny
3. Úskalí příbuzenské pěstounské péče	opakování výchovných chyb, problematické vazby pěstounů s rodiči, bránění kontaktu s rodiči pěstounem, vyšší věk pěstounů, projektování pocitů pěstounů do dítěte
4. Návrhy na změny stávajícího systému	individuální přístup, nerozdělování pěstounů, podpora doprovázení, narovnání vztahu s rodiči, respekt k původu dítěte, saturace potřeb dítěte, adekvátní finanční podpora, otevřenost doporučením

3.2.1 Příbuzenští pěstouni

Kategorie 1: Důvody převzetí péče o dítě příbuzným

Kódy: úmrtí rodiče, neschopnost rodiče postarat se, nezájem rodiče, nevyspělost rodiče, soudržnost rodiny, morální odpovědnost pěstouna, citové pouto příbuzného k dítěti, možnost předejít umístění dítěte do ústavní výchovy.

Všichni informanti ve svých výpovědích uvádějí, že v případě, kdy by dítě nepřevzali do své péče, muselo by být umístěno do ústavní výchovy, do péče nepříbuzenských pěstounů či pěstounů na přechodnou dobu. Jedná se tedy o společný motiv všech dotázaných pěstounů – předejít tomuto způsobu řešení situace dítěte. Z výpovědí informantů je zřejmá silná morální odpovědnost vůči dítěti a naprosté nepřipustění možnosti, že by se o něj nepostarali.

„...a když tam ten den přišla sociálka, tak vlastně se tam objevil manžel, neboli dědeček té malé a sociální pracovnice se ptala, jestli teda si to chceme vzít, nebo neví, to malý, anebo jestli má přijít do Klokánku a řešit to úřední cestou, tak jsme se s manželem domluvili, že si to teda vezmeme“ (P.1).

„Nakonec skončili v Klokanoj. To už jsem nemoh tak nechat. Víte co, byli po starším bráchoj.“ (P.2)

„Tak pokud by to kluk přežil, přijela by jednoho dne sociálka a sebrala ho mámě a dala pěstounům asi. Ne, to vážně není ani hypoteticky možný, že bych holce s malým nepomáhala“ (P.3).

„No to se obávám, že by ji holka asi nechala v porodnici“ (P.4).

Příčiny, proč děti nemohly zůstat v péči svých rodičů a musely být svěřeny do péče příbuzného, se již poněkud liší. Ve všech případech však u matek dětí lze pozorovat jejich neschopnost nebo nezájem postarat se o dítě.

„... pěči o to dítě nezvládala, prostě pokud to dítě bylo malý, jako nakrmit, dát flašku, položit do postýlky – dobře, ale dlouhodobou zátěž a vlastně příprava toho... Tomu dítěti, že se musí věnovat, tak to nezvládala a prostě byly tam i snahy utíkat z domu a nestarat se a kamarádi ju hodně ovlivňovali, takže vlastně tímhle způsobem se dostala k nám, no“ (P.1).

„... než umřel, tak říkal, ať si děti vezmu, že D. na to nemá. A taky byly problémy. Děti měly furt poznámky ze školy, že nejsou naučený a že nemaj úkoly, pak se ten starší začal i rvát a už byla na krku sociálka“ (P. 2)

„J. se snažila starat, ale všechno se jí muselo opakovat, připomínat, dohlížet. Ona třeba vůbec neřešila, že malýho nemůže nechat při přebalování na stole, aby nespad. No a takové ty podobné věci. Pořád musela mít někoho za zády, kdo by dohlížel“ (P. 3).

„Občas si s malou pohrála, nebo ji povozila v kočárku, ale žádná máma se z ní nestala.“ „K N. má spíš vztah jako k sestřičce, vůbec si nemyslím, že by ji brala jako své dítě“ (P.4).

Co se týče otců a jejich vztahu k dětem, ve dvou případech otec zemřel (informant P.2, informantka P.3), v jednom případě je neznámý (informantka P.4). a v jednom případě o dítě nejví přílišný zájem (informantka P. 1).

„... o otci nevíme, komunikujeme kdyžtak s jeho matkou, jako babičkou, se starou mamou, takže přes ni jdou e-maily, nebo Skype, ale minimálně, no“ (P.1).

Kategorie 2: Vztah pěstouna s dítětem před jeho převzetím do péče

Kódy: intenzivní kontakt s dítětem, mateřský vztah pěstounky k dítěti, občasný kontakt s dítětem.

Většina dotázaných se shodla, že s dítětem byla v intenzivním kontaktu již před jeho převzetím do péče. Dvě z informantek o dítě pečují od jeho narození (informantka P.3, P.4) a mají k němu v podstatě již mateřský vztah, druhá dítě po intenzivním předchozím kontaktu převzala do péče v jeho roce a půl (informantka P.1). S dítětem tedy měly vybudovaný blízký vztah již před jeho svěřením do pěstounské péče.

„... takže jsme se tam s tou primářkou domluvili a kdykoliv jsme tam měli poznámku, že když tam přijedeme, tak nám to ukazovali, to mimino“ „...a ona je v tom členění naší silný trojky, což je J., A., M., jsou to tři děti po sobě a ty jsme věčně hlídali a věčně jsme je měli spolu...“ (P.1).

„Starám se o něj od narození, nejdřív jsem pomáhala J. s ním, pak už byla J. pryč., tak jsem se starala já. Je jako můj syn“ (P.3).

„O N. pečuji od narození, je to vlastně takové moje další dítě...“ (P.4).

Pouze jeden informant uvádí, že s dětmi byl před jejich převzetím do péče jen v občasném kontaktu, a to především při větších rodinných setkáních a oslavách (informant P.2). Bližší vztah k dětem si tedy musel utvořit až po jejich převzetí do péče.

„Já je moc nevídal. Jen na křtinách nebo na funusech, větších narozeninách, a tak. Když se sešla celá rodina. Ale u nás je v těchhle věcech velká soudržnost. Není potřeba, aby děti byly po děcákách, když je tam nezavře soud nebo sociálka. Postaráme se“ (P. 2).

Kategorie 3: Současný vztah příbuzenského pěstouna k dítěti

Kódy: láskyplný vztah, ochranný postoj, citlivý přístup, maximální péče, hluboké citové vazby.

U všech dotázaných příbuzenských pěstounů můžeme pozorovat velké citové pouto ke svěřeným dětem, snahu zajistit jim nejlepší možnou budoucnost a intenzivní péči, kterou jim v této souvislosti poskytují.

„No jsem taková matka kvočna vůči ní jako, no. Prostě taková ochranná. A jako je teda fakt, že M. dá víc na mě, než když děda zařve...“ „... prostě můj vztah k dítěti, byť jsem nevlastní babička, tak je takový pohodový... Prostě nedovedu si představit, že bysme ju najednou vrátili matce...“ (P.1).

„Já myslím, že se máme rádi. Já je i kluci mě. Zvykli jsme si na sebe rychle. Jak jsem říkal, jsou vděčný za pozornost a že se najedí a nesmrdí a děti se jim nesmějou a někdo je veme na ryby nebo do ZOO. To by s mámou neměli“ (P.2).

„... mám ji strašně ráda, je to fakt takové koťátko a na jednu stranu si už nedovedu představit, že by to bylo jinak“ (P.4).

V případě informantky P.1 bylo nutné dítěti kromě běžné péče věnovat navíc mnoho času a práce, aby pěstouni dorovnali jeho opožděný vývoj, účastnili se tedy z tohoto důvodu i různých ergoterapií, fyzioterapií a psychoterapií, vzhledem k jeho zanedbanému ranému vývoji a psychickým problémům v důsledku péče matky.

Informantky P.1, P.3. i P.4 musely kvůli péči o malé dítě po určitou dobu přestat docházet do zaměstnání a nastoupit na rodičovskou dovolenou. U všech informantů můžeme pozorovat jejich lásku ke svěřeným dětem a citlivý přístup při péči o ně.

Kategorie 4: Problémy pozorované u dítěte

Kódy: psychické problémy dítěte, porucha attachmentu, problematická puberta dítěte, vzdorovité chování dítěte, vážné problémy ve škole, běžné klukovské problémy, bezproblémové chování dítěte.

V této kategorii se výpovědi pěstounů výrazně liší. Informantka P.4 nepozoruje u dítěte problémové chování ani psychické obtíže, holčička je milá, hodná a s babičkou má hezký vztah.

„Mám ji moc ráda, je roztomilá a rozhodně umí lásku vracet“ (P.4).

Informant P.2 uvádí, že problémy chlapců se v jeho péči výrazně zlepšily a nyní v jejich chování žádné výrazné nepozoruje, případně je považuje pouze za „klukoviny“. Chlapci jsou temperamentní, neposední a navzájem se zlobí, ve škole však od jejich svěřením do péče žádné významné problémy řešit nemusel.

„No to víte, jsou to kluci. Perou se, pořád lítaj, o něco se tahaj, ale jinak dobrý. Oni jsou nakonec rádi, že se o ně někdo postará. D. si jich moc nevěšmala, nehrála si s nima, nemazlila je, tak jsou teď rádi, že maj pozornost. A že jim někdo pomůže třeba s úkolama. Někdy. Než šli ke mně, tak byly stížnosti ze školy, že nemaj věci v pořádku, že jsou drzý na učitelky a furt se s někým rvou, ale teď je to lepší“ (P.2).

Informantka P.1 se u dívky potýká s psychickými problémy v důsledku poruchy attachmentu, získané dlouhým pobytem v inkubátoru po narození a nedostatečným zájmem matky o dítě. U dítěte se výrazně projevuje potřeba řádu, jistoty a neustálých důkazů lásky ze strany jejich pečovatелů, v kolektivu má potíže začlenit se a vytvářet vazby s vrstevníky.

V chování dítěte se nevyskytují problémy, pokud se cítí komfortně, je spokojené a je dodržován určitý řád, na který je zvyklé. V případě opaku se u holčičky objevuje precitlivělost, vzdorovitost a výbušnost. Babička s dívkou navštěvuje psychologa, má v dané problematice rozhled a snaží se s dítětem citlivě pracovat. Zároveň si však uvědomuje, že s těmito následky se dívka bude pravděpodobně potýkat trvale.

*„... takže ona je závislá, prostě našla nějakou jistotu, i když tyhleto poruchy řešíme pořádkem, to si ponese celý život, ve vztazích a ve všem... Tohle se nedá spravit...“
„Oni berou na sebe tu vinu, že je ti rodiče opustili, takže oni jsou velice precitlivělí, a tak. Takže oni buď mají snahu být extrémně dobří, když to nejde a nejsou ti dobří, tak to mají odmítání a když ne odmítání, tak prostě jsou jakoby vzdorovití...“ (P.1).*

S problémovým chováním svěřeného chlapce, v souvislosti s dospíváním, se nyní potýká informantka P.3. V minulosti se u dítěte neprojevovaly problémy, pouze bylo odtažitější. V současné době však chlapec dospívá, projevuje se u něj vzdorovité chování a vážné problémy s kázní ve škole. Na posměch spolužáků kvůli váze reaguje neadekvátně, fyzickým napadáním. Vyšetření psychologa odhalilo psychické poruchy dítěte, včetně poruchy empatie. Babička má u chlapce malou autoritu, její snaha o výchovu a domlouvání dítěti nemá prakticky žádnou váhu. Přímo vůči pěstounce dítě není agresivní, ale je drzé, odmlouvá a odmítá dodržovat stanovená pravidla. Babička toto přikládá povaze dítěte zděděné po rodičích, svému vysokému věku a nedostatku mužské autority při výchově chlapce. Je u ní zřejmá výrazná obava z výchovných opatření, ke kterým by mohly chlapcovy problémy ve škole vést a strachuje se o jeho budoucnost.

„Je vzdorovitej, drzej, odmlouvá, ale to bych zvládla, puberťáci jsou takoví. Jenomže my máme teď velké problémy a vážné problémy ve škole. K. je vulgární a drzej na učitele, a hlavně je hrubej vůči vrstevníkům, hlavně holkám. On je úplně nesnáší, protože je teď poslední dva roky dost tlustej a holky ze školy se mu vyšklebujou a křičej na něj, že smrdí. A on pak holku chytne a mrskne s ní o stěnu nebo o zem. Stokrát jsem mu vysvětlovala, že to nesmí, že takhle se k sobě lidi nechovaj, a už vůbec nemůže tohle dělat holkám, ale marný“ (P.3).

Kategorie 5: Zátěž pěstounů v souvislosti s věkem

Kódy: důsledky vyššího věku, méně energie, únava, vyhořelost, problémy s autoritou, obava z budoucnosti, aktivní přístup k životu, pozitivní přístup, horší schopnost adaptace.

V této kategorii jsou opět výpovědi informantů velmi rozdílné. Informant P.2 nepozoruje žádné problémy spojené s vyšším věkem při péči o děti, jedná se o strýce chlapců a s touto zátěží se tedy nepotýká. Dále necítil potřebu se k této problematice více vyjádřit.

Problémy spojené s vyšším věkem nepocituje ani informantka P.1, na základě celého rozhovoru lze u ní pozorovat aktivní a pozitivní přístup k životu a mnoho energie. Zmiňuje však, že tyto problémy vidí u svého manžela, se kterým má vnučku ve společné pěstounské péči. Manžel je dle informantky o něco starší a je již pro něho náročnější přizpůsobit svůj režim malému dítěti, má méně energie a trpělivosti. Obavy má v této souvislosti informantka pouze ze zvládnutí budoucích školních povinností dítěte.

„Tak jako určitě děda spí... Neříkám, jako já třeba mám svých aktivit ještě dvakrát víc než děda, ale vždycky to tak nějak umím si ukočírovat, že můžu je třeba na tu aktivitu vzít, protože tam někdo jede taky s dětima, takže děti si pohrají a já se můžu věnovat svému, nebo tak. Takže ani ne jako“ (P.1).

Vliv vyššího věku uvádí informantka P.4, která ačkoliv ještě nedosáhla příliš vysokého věku, pečuje nyní o velmi malé dítě, a to od jeho narození. Informantka u sebe pozoruje především velkou únavu a starosti jí působí představa nutnosti stíhání pracovních povinností dohromady s péčí o holčičku, budoucích školních povinností i dospívání dítěte. Pozoruje nyní větší problémy s adaptací na mnoho povinností, které se s péčí o malé dítě pojí, než tomu bylo ve věku, kdy pečovala o svou dceru, které je nyní 19 let.

„Někdy se na to cítím strašně stará. Když má člověk dítě v mladém věku, tak je takovej jako vyladěnej, nevadí vám vstávat, když brečí, víte, že řve, protože mu rostou zoubky a máte na to trpělivost, hrajete si s ním tak jako přirozeně a všechno ho učíte, nebolej vás záda, když ho učíte chodit a těšíte se, až půjde do školky a vy se vrátíte do práce. Teď jde tohle všechno tak jako ztuha. Někdy se cítím strašně unavená a děsí mě představa, že půjde malá do školky, já se vrátím do práce a budu muset zase všechno stíhat jako zamlada“ (P.4).

S největšími potížemi, spojenými s věkem, se potýká informantka P.3, která, vzhledem k svému již vysokému věku, zmiňuje únavu, vyhořelost. Domnívá se, že s jejím věkem může souviset také problém s autoritou u chlapce, pozoruje, že nestačí na jeho výchovu. Velké starosti a trápení pro ni představují chlapcovy problémy ve škole.

„Jsem unavená. Vyhořelá. Dřív ne, to mě právě dobíjelo, starat se o malého chlapečka. Ale teď je to jiný. Kdyby s ním nebyly problémy, tak budu nejšťastnější na světě, ale takhle mám furt s ním nervy, jestli nebudu muset zas do školy, jestli nezavolá sociálka, že si škola stěžovala, a tak. Možná kdybych byla mladší, tak bych třeba byla na něj ráznější, třeba“ (P.3).

Prožívání zátěže vyššího věku při péči o svěřené dítě je velmi individuální. Velice zřejmé je toto například při srovnání případu informantky P.1, která na sobě v této souvislosti nepocítuje žádné dopady a informantky P.4, která je vnímá, i přes relativně nízký věk. Jistě v tomto ohledu záleží na věku svěřených dětí, péči a potřebách, které se k němu pojí, ale také má velký vliv osobnost pěstouna, jeho životní postoj, schopnost adaptace a vnímání nastalé situace.

Kategorie 6: Role rodičů v životě svěřených dětí

Kódy: častý kontakt s rodičem, sourozenecký vztah matky s dcerou, nepravidelný kontakt s rodičem, vlašný vztah dítěte k rodiči, občasný telefonický kontakt s rodičem, pocit povinnosti ze strany rodiče, zájem dítěte o osobní kontakt s rodičem, možná idealizace rodiče dítětem, citlivý přístup pěstounů ke kontaktu s rodiči, informování dítěte o rodičích.

Zpravidla lze říci, že žádný z dotazovaných nepozoruje zájem a především ani schopnosti rodičů převzít, byť v budoucnu, péči o svěřené děti. Intenzita a způsob kontaktu rodičů s dětmi je u každého z informantů jiná, u žádného z nich však nepozorujeme, že by příbuzný dítěte jakýmkoliv způsobem bránil jeho kontaktu s rodiči, nebo že by měl k nim výrazně negativní postoj, v čemž lze spatřovat přijetí dané situace ze strany pěstounů.

Informantku P.4 a jí svěřené dítě matka navštěvuje poměrně často, mnohdy i několikrát do týdne. S holčičkou se obě rády vidí, nemají však mezi sebou podle informantky vztah matky a dcery. Spíše je mezi nimi vytvořeno pouto starší a mladší sestry.

„Jo, to jo, to ona se dcera staví, i několikrát do týdne. N. je malinká, má radost, když K. přijde. Ale rozhodně ji nevnímá jako svoji mámu, to ne“ (P.4).

Informantka P.3 pozoruje spíše nahodilý a nepravidelný kontakt matky se svěřeným dítětem, dcera informantky je velmi impulzivní. Chlapec má k matce spíše vlažný vztah a při setkání s matkou neví, jakým způsobem s ní komunikovat.

„J. jezdí tak různě. Někdy se objeví tři víkendy za sebou, někdy ji půl roku nevidíme. Záleží na tom, co ji zrovna napadne nebo s kým zrovna je... Takže když J. přijede, tak nepravidelně. Pokud je K. doma, tak se s ní stejně moc nebaví. Neví o čem“ (P.3).

V případě informanta P.2 dochází k občasnému kontaktu matky s dětmi, kdy matka dochází na návštěvy k jejich strýci. Nepozoruje však přílišný zájem o vzájemnou interakci ze strany matky, ani ze strany dětí.

„No, někdy se staví, ale ona k nim nemá nějaký moc city. Je ráda, že je jim dobře a že s nima nemá práci, bych řekl“

„Když přijde, tak ji pozdraví, ale běží si po svých. Není to jako že přišla máma, hurá. Nemají k ní nenávisť nebo něco, ale ani lásku kdovíjakou ne. No asi to nijak neřeší. Oni nestrádají. Přijde, nepřijde, to je jedno“ (P.2).

Pouze v případě informantky P.1 dítě není v osobním kontaktu ani s jedním ze svých rodičů, jen v občasném telefonickém kontaktu s matkou. Matka vnímá telefonický kontakt spíše jen jako svou povinnost, dívka mnohdy nejeví zájem s matkou mluvit. K matce má rozpačitý vztah, vytvořila si svou vlastní představu ideálu matky, hezké blondýnky a lehko se upíná k příjemným, byť cizím, ženám, které její ideál naplňují. S otcem dívka není v žádném kontaktu, pouze zpočátku měl zájem se s ní vídat, podmínky realizace kontaktu však odmítl dodržet. Před nedávnem dívka při návštěvě psychologa projevila zájem o osobní setkání s otcem, v průběhu letních prázdnin v rámci dovolené pravděpodobně dojde k jeho realizaci, pokud bude otec spolupracovat. Pěstouni si uvědomují důležitost role rodiče v životě dítěte, s dívkou o nich tedy často mluví a dostatečně ji informují, přistupují k tomuto tématu citlivě a respektují její názory a přání. Lehkou obavu mají z možné idealizace otce dívkou.

*„A jako když matka jednou za čas zavolá, tak se zeptáme, „Chceš volat s mamkou?“
Někdy řekne jo, jenže to je potom takový... Ta L. to má tak, že musí, že to má jako zakódovaný
v hlavě, že by teda měla, že se to musí. Tak „Ahoj, jak se máš... aha... hmmm, dobře“, takže
ty hovory jsou takový jako to... A někdy M. nemá prostě zájem, protože záleží, kdy ona zavolá
a co ona zrovna dělá, že třeba ani jako nemá náladu – a zas to nehrotíme, jako „Teď musíš,
teď tady ti matka volá“, tak jako ne, tohle neděláme“*

*„Tak teď jako když se jí na to psychologka zeptala, tak řekla, že chce poznat otce...
Tak si myslíme z psychologického hlediska, když jsem to probírala s psychologem tento týden,
tak říkal, že ona si ho idealizuje. Já jsem říkala jako laicky, že otec je nepopsanej list, že ona
neví, kdo to je. Takže má asi nějakou představu...“ (P.1).*

Kategorie 7: Podpora příbuzenské pěstounské péče ze strany státu

Kódy: nedostatečné finanční ocenění, vnímaná nespravedlnost plošného snížení finančního ohodnocení příbuzenských pěstounů, nedocnění starostí spojených s péčí o dítě, pocit křivdy, povědomí o finančních problémech jiných příbuzenských pěstounů.

Roli státu v podpoře příbuzenské pěstounské péče spatřují dotázaní pěstouni především v oblasti financí. Zde všichni informanti vyjádřili negativní vnímání plošného snížení finančního ohodnocení u příbuzenských pěstounů od 1. 1. 2022. Shodují se v pocitu křivdy a nedostatečného docenění jejich péče o dítě.

„Je to hrozný. Prostě ty lidi nemaj těch peněz nazbyt a pokud se to dělalo jen kvůli určité skupině obyvatel, že se tam fakt ty děti střídaly, tak jako je to neúnosný vůči těm jiným... Ale jako maj to vrátit, určitě ne zpětně, uvažuje se ale o tom, že by zas od Novýho roku se to mělo vrátit zpátky do toho režimu, do toho systému, ale... I tak, ten rok je to neúcta, když se to vidí, co všechno ty pěstouni pro ty děti dělaj, přitom nemají žádný nároky, žádný práva na ty děti, není to tak, že by ty děti využívali k něčemu, tak je to takový... Trošku šlápnutí vedle“ (P.1).

„Fakt nevím, co se jako děje. Příbuzný jsou horší než cizí, nebo co? Dyk rodina se dycky postará líp než cizí lidi“ (P.2).

„Je to strašně nespravedlivé. Já chápu, že to udělali kvůli cikánům, co si handlovali děti a pak na ně brali nehorázné prachy, ale já se roky poctivě starám, od mámy výživné nemám a nikdy jsem ani neměla, od táty ani nemluvím, ten taky na kluka neplatil, no ani není napsanej v rodnym listě, a státu se to zdá moc a ještě nás ožebračí. A pak slyšíte, kolik se vyhazuje za nesmysly“ (P.3).

„Asi neočekáváte, že vám řeknu, že ji hodnotím kladně. Protože je naprosto minimální a nedostačující“ (P.4).

Dvě informantky (P.3, P.4) jsou na této podpoře finančně závislé a pociťují dopad jejího snížení na svou životní úroveň. Informant P.2 se v této souvislosti nevyjadřuje ke své momentální finanční situaci, ani k případným finančním problémům, z jeho výpovědi je však patrné, že nižší ohodnocení vnímá velmi negativně. Informantka P.1 se v důsledku snížení finanční podpory s finančními problémy nepotýká. S manželem mají dobrou životní úroveň, vzhledem k tomu, že stále dochází do zaměstnání. Jak však můžeme pozorovat z její předešlé výpovědi, nízké finanční ohodnocení vnímá jako projev neúcty a nespravedlnost. Zároveň se také setkává s příbuzenskými pěstouny, které tato změna výrazně zasáhla a nyní se potýkají s až existenčními problémy. Především s ohledem na tyto případy považuje snížení finanční podpory státu za velký problém.

„...místo práce, ve které jsem měla solidní plat, jsem najednou odkázaná na rodičovský příspěvek, musím zůstat s holkou na rodičáku, protože mi ji nechtějí vzít do školky, půjde až od září a fakt nemám příjmy na to, abych si zajistila nějakou dětskou skupinu nebo soukromou školku do té doby. Takže by se vyšší příspěvek fakt hodil“ (P.4).

„Třeba teď, jak je všechno drahý, jak mám nás uživit a ještě třeba koupit klukovi boty nebo rifle? Přece já mám jenom důchod 15 000, víc nic. Pak byla teda ta odměna pěstouna, ale to teď snížili. Jen ty pomůcky ve škole, to je peněz, a obědy, lítačka. Nevim, kde na to mám brát. Je to hnusný, co řeknu, ale v ústavu by přece ten kluk vyšel stát draž. Tak co se děje?“ (P.3).

Kategorie 8: Role doprovázejících organizací při realizaci příbuzenské pěstounské péče

Kódy: jistota podpory doprovázející organizace při problémech, využití pomoci doprovázející organizace, časová náročnost povinného vzdělávání, skeptický postoj k povinnému vzdělávání, pozitivní přístup k povinnému vzdělávání, negativní vnímání pravidelných kontrol, negativní postoj k formalismu, ocenění pracovníků OSPOD.

Dvě informantky pro doprovázení využily OSPOD (P.3, P.4), zbylí dva informanti nestátní neziskové doprovázející organizace. Všichni informanti plní zákonem danou povinnost účasti na vzdělávání pro pěstouny, ačkoliv se k tomu většina z nich nestaví s nadšením a projeví jisté pochybnosti o smyslu vzdělávání, vzhledem ke zkušenostem, které s výchovou dětí mají.

Negativně většina informantů hodnotí také časovou náročnost povinného vzdělávání, především v souvislosti s mnoha dalšími jejich povinnostmi, pojíci se nejen k péči o dítě jako takové, ale i například k zaměstnání, do kterého i nadále někteří z nich dochází.

„Jakýpak připravována. Holka měla mimino, neměla z toho rozum, tak jsem to převzala. Nebylo jiné řešení. A opravdu jsem k tomu žádné školení nepotřebovala. Naopak mi to přijde zbytečný, teda aspoň u příbuzných pěstounů. Ti profesionální ať se klidně škojej. Ale jo, na přednášky chodím, ale ty kratší. Na víkendové semináře na mou duši nemám čas“ (P. 3).

„Tak... Předtím jsem vychovala dvě děti, na což mě taky nikdo nepřipravoval“ (P.4).

Pozitivní přístup v tomto ohledu lze pozorovat pouze u informantky P.1, která, ač časovou náročnost vzdělávání zmiňuje také, oceňuje nové informace, možnost sdílet s ostatními pěstouny a připravit se na možné budoucí problémy při péči o dítě. U některých pěstounů na školeních pozoruje negativní postoje ke vzdělávání a považuje tento přístup za neuctivý vůči přednášejícím.

„Jako určitě jsou užitečný, protože v každém školení se člověk něco naučí a měli jsme tam velice zajímavá témata, jako jo, vybereme si, že třeba nás víc zajímají ty jednodenní, než třeba téma tý víkendový akce. Prostě takhle si hledáme to, co nás zajímá a na každém školení si člověk vždycky něco najde. Takže jo, za mě jo“ (P.1).

K doprovázení má negativní postoj pouze informant P.2, z jehož výpovědi je zřejmé, že nevnímá kladně řešení případných problémů touto cestou, spíše upřednostňuje soběstačnost a pomoc v rámci rodiny. Informantka P.1 pomoc doprovázející organizace využila pouze jednou, a to v rámci zprostředkování kontaktu na psychologa pro dívku, rodina funguje samostatně, jinou pomoc nepotřebuje. Je však dostatečně informována a vědoma si možnosti kontaktovat v případě potřeby doprovázející organizaci a využít jejích služeb. U informantky P.3 můžeme pozorovat určitý konflikt rolí, v rámci využití doprovázení OSPOD. Uvádí, že jí organizace pomohla, kdykoliv tomu bylo potřeba a kladně hodnotí pracovnice OSPOD, zároveň však pociťuje také určité obavy, vzhledem k problémovému chování chlapce a hrozbě uložení výchovného opatření. Informantka P.4 využila pomoci, především poradenství, OSPOD při zařizování poručnictví, dále jí bylo organizací zařízeno přednostní psychologické vyšetření.

„Já mám OSPOD, choděj k nám jednou za dva měsíce. Jó, pomáhají se vším, co je potřeba. Ale taky z nich mám nervy kvůli tomu výchovnému opatření u K. Ale jsou to dobrý ženský“ (P.3).

„Jak jsem řekl, nesnáším tyhle vopičárny. Na doprovázející organizace stát peníze má a pro lidi, co se staraj, je nemá. Za mě nejsou k ničemu, jen člověku lezou domů a pruděj. Nebo musíte poslouchat nějaký debilní školení k ničemu“ (P.2).

Všichni informanti se shodují v ne zcela pozitivním hodnocení pravidelných kontrol v domácnostech, pojících se s výkonem příbuzenské pěstounské péče. Z jejich výpovědi je patrné, že jim toto není moc příjemné a pochybují o významu těchto kontrol, právě z hlediska jejich příbuzenského vztahu s dítětem. Spíše oceňují, když je jim v tomto ohledu věnována malá pozornost.

„Jenom mi jde na nervy ta pravidelná kontrola. Jsem přece babička, tak proč bych se asi starala špatně, nebo já nevím, co furt kontrolujou“ (P.4).

„Je to spíš jakoby až formální, jako „musíme si udělat fajfku“. To stejný OSPOD, OSPOD chodí dvakrát do roka, vždycky na jaře a na podzim – vždycky přinde, chce aby byla M. nastoupená v řadě, zeptá se M. jak se má, co maminka, tatínek, co sport a tak. Je to spíš taková z naší strany formální kontrola, jako. I když ze začátku, když chodili, to jsem skutečně měla i komínky jako naskládaný ve skříni, že chtěli přesně vědět, jako...“ (P.1).

Kategorie 9: Pozorovaná pozitiva příbuzenské pěstounské péče

Kódy: šance dítěte na lepší život, možnost předejít umístění dítěte do ústavní výchovy, zajištění pravomocí k dítěti, udržení péče v rodině, zachování přirozeného prostředí dítěte, zachování vztahu dítěte s rodinou.

Zásadní pozitivum všichni informanti spatřují v možnosti postarat se o děti v rámci rodiny, v pro děti známém prostředí, kde již mají nějaké zázemí a vybudované vztahy, a vyhnout se tak jejich umístění do ústavní výchovy, nebo do péče profesionálních pěstounů. Vzhledem k neschopnosti a nezájmu rodičů postarat se o děti, ale i například platit adekvátní výživné, je příbuzenská pěstounská péče u informantů vhodnou alternativou ke svěřením dítěte do péče jiné osoby i z finančního hlediska.

„...to, že – a je jedno, jestli to je pěstounská příbuzná, nebo nepříbuzná – že dáte šanci tomu dítěti. Jo, prostě tak, že dáte šanci tomu dítěti na ten krásnej život, kterej může prožít a nemusí být někde v dětském domově nebo takhlenc“ (P.1).

„No to nevím. Že kluci nemusej být v ústavu“ (P.2).

„Prostě se o dítě, které to potřebuje, postará rodina. Nejde k cizím lidem. Děti jsou tam, kde je mají rádi, mají přirozené prostředí. Nejdou do neznámého, a je to dítě u toho, koho má i ono rádo. Je to lepší než u cizích“ (P.3).

Informantka P.4 jako pozitivum příbuzenské pěstounské péče zmiňuje ze svého pohledu především výhodu v udělení pravomocí pro rozhodování v různých záležitostech dítěte a jejich praktické hledisko při péči o dítě a zařizování běžných věcí s tím spojených.

„Já nevím, asi to, že se můžu o holku postarat a že nemusím být závislá na tom, jestli když je potřeba, tak mám malý natrapíruju, nebo ne. Jinak nevím. Jistě by bylo lepší, kdyby K. porodila třeba ve dvaceti, byla vdaná a já jsem se s příbuzenskou pěstounskou péčí nikdy nesetkala a užila si to, že jsem babička (smích)“ (P.4).

Z výpovědí informantů můžeme usoudit, že vzhledem k péči, kterou dětem poskytují, se jedná nejlepší možnou náhradou péče jejich rodičů. Pozitivním aspektem příbuzenské pěstounské péče je jistě i individuální přístup a přirozené fungování rodiny, oproti pevnému režimu a striktním pravidlům ústavní výchovy. Je také zřejmé, že jen výjimečně mezi zprostředkovaným pěstounem a dítětem vznikne tak silné pouto, jako u příbuzných.

Kategorie 10: Vnímaná negativa příbuzenské pěstounské péče

Kódy: srovnávání dítěte s matkou, odlišný přístup k nezprostředkovaným pěstounům, problémové chování dítěte, negativní vnímání příbuzenské pěstounské péče veřejností, nedostatek pravomocí k dítěti, potíže spojené s vyšším věkem pěstouna, nedostatek autority, nespravedlivé finanční ohodnocení, pravidelné kontroly v domácnostech.

Na důležitost pravomocí ke svěřeným dětem upozorňuje také informant P.2, který se s omezujícími dopady jejich nedostatku sám potýkal. Kromě tohoto úskalí se s žádným dalším během výkonu pěstounské péče neseťkal, u informanta můžeme pozorovat vcelku pragmatický přístup, ve výchově dětí se navíc neseťká s žádnými výraznými problémy.

„Nevím, já to beru, jak to je. Ale je pravda, že než jsem dostal rozsudek, tak to stálo za prd, to nešlo klukům nic zařídit. To se nemohli ve škole ani vyfotit, když jsem neseťnal mámu a nepodepsala papírek ze školy. Teď je to už v pohodě. V rozsudku jsou napsány moje pravomoce, tam to soudce všechno napsal, co můžu zařizovat“ (P.2).

Informantka P.3 jako největší úskalí, se kterým se během realizace příbuzenské pěstounské péče seťká, uvádí právě již uvedené problémové chování svěřeného chlapce. Problémy s dítětem přisuzuje z části i svému vyššímu věku, menšímu množství energie a nedostatku autority.

„To právě s tím K. problémovým chováním. Stárnu už, i když se snažím udržovat v kondici, jenže on asi cítí, že má navrch energií i fyzicky. Ne jako, že by mě chtěl napadat, když už je jasné, že mě přepere, to ne. On ale cítí, že i když bude zlobit bůh ví jak, tak se prostě nic nestane. Já ho nezbiju, zákazům a příkazům se vysměje a co“ (P.3).

Jediným úskalím, které ve své praxi pozoruje informantka P.4, jsou již v předchozím textu zmiňované problémy, související s vyšším věkem informantky a péčí o malé dítě od jeho narození, která tedy vyžaduje mnoho pozornosti a trpělivosti.

Informantka P.1 se při péči o dítě kromě nutnosti intenzivní a specifické péče o svěřenou dívku a přizpůsobení se mnohým omezením, souvisejícím s jejími psychickými problémy, nepotýkala s žádnými problémy. Pozoruje však ve svém okolí negativní postoje k příbuzenské pěstounské péči, které jsou nyní umocněny plošným snížením finanční podpory státu. Na tuto skutečnost ve své výpovědi upozorňuje také informantka P.4.

Všichni informanti se shodují, že k příbuzenské pěstounské péči je obecně přístupováno jinak než k běžné pěstounské péči. Především toto spatřují v odlišném finančním ohodnocení své péče o dítě, ale i ve vnímání a postojích široké veřejnosti.

„Jo, to teda je. Nás šikanuje stát a úřady různěma buzeracema, ted' nám ještě sebrali peníze a nepřibuzné pěstouny si rozmazlují a chodí kolem nich po špičkách, aby se náhodou nerozzlobili a fakany jim nepovraceli“ (P.2).

„Ale je pravda, že jsem se setkala s názorem, že příbuzenská pěstounská péče by ani neměla bejt, protože příbuzný se maj o svý blízky postarat tak jako tak, nebo třeba že když sis nedokázal vychovat svoje dítě tak, aby se dovedlo postarat o potomky, tak si to vyžer. To se mi nelíbí, protože někdy se prostě něco stane, a ty důsledky se prostě musej nějak vyřešit“ (P.4).

Někteří informanti pozorují odlišný přístup k příbuzenské pěstounské péči také v rámci pověřených orgánů, domnívají se, že kontroly jsou zřejmě v případě nezprostředkovaných pěstounů méně přísné a mají z hlediska systému více volnosti. Tento fakt většina z těchto informantů hodnotí pozitivně.

„Asi s těma pěnězma ted' jo. Jinak nevím. To asi zase na druhou stranu jsou víc kontrolovaný ty profesionální pěstouni než babičky a dědečkové. To bych řekla, že asi jo“ (informantka P.3).

Překvapivý je ale například postoj informantky P.1, která vnímá negativně oddělování skupin zprostředkovaných a nezprostředkovaných pěstounů, ke kterému nyní dochází při vzdělávacích akcích realizovaných doprovázející organizací. Důvodem k tomuto rozlišování pěstounů byla jistě snaha doprovázející organizace o individuálnější přístup a přizpůsobení témat vzdělávacích akcí problémům příbuzenských pěstounů. V případě informantky P.1 se toto však setkalo spíše s pocitem nedocnění příbuzenské pěstounské péče.

„No protože jako to vidím i na té (jméno doprovázející organizace), že jsou potom skupiny příbuzenská a nepřibuzenská, že to je takhle rozdělený... Určitě je tam rozdíl, je to vidět i na těch školeních, když jsme, tak dřív to bylo takhle společný, ale i v té (jméno doprovázející organizace) řekli „No, vy máte jiný problémy, tamti maj taky jiný“, tak tamti jsou VIP a my jsme jenom takový ty...“ (P.1).

Kategorie 11: Představa příbuzenských pěstounů o úspěšnosti příbuzenské pěstounské péče

Kódy: nahrazení péče rodičů, uspokojení potřeb dítěte, výchova dobrého člověka, spokojenost dítěte, budoucí uplatnění dítěte, štěstí dítěte, spravedlivý přístup státu, absence kontrol, dostatečná finanční podpora státu.

Všichni dotázaní pěstouni se shodují, že nejdůležitější je v rámci příbuzenské pěstounské péče nahradit dítěti péči jeho rodičů, spokojenost a štěstí dítěte a uspokojení veškerých jeho potřeb.

„Hm. Já si myslím, že už je jedno, jestli je to příbuzenská, nebo nepříbuzenská. Ale vychovat krásného člověka. Prostě dát mu maximum, aby přes to všechno, co si prožil v tom dětství a co by mu mohli dát ti rodiče, aby mu dali ti náhradní rodiče, ti pěstouni. A aby ten človíček našel to uplatnění v životě a byl spokojený sám se sebou“ (P.1).

„Dítě by mělo mít všechno, co potřebuje, když už nejsou rodiče, kteří se starají, tak se musí postarat teda ten pěstoun. Fungovat musí hlavně dobře spolu ten pěstoun a dítě“ (P.4).

Informanti P.2 a P.3 v tomto ohledu zmiňují také významnou roli spravedlivého fungování státu.

„No že jsou tam děti rády. Co by mělo fungovat? No to je stejný jako u běžný rodiny, ne. Aby byla spokojenost. No a stát by měl fungovat. Spravedlivě“ (P.2).

„Dítě je šťastné a spokojené, má pocit rodiny a domova a taky ale dokáže ocenit, co pro něj pěstoun dělá. Stát se zapojuje jen když je opravdu nějaký problém, sociálka neleze pěstounům do ledničky a do botníku, stát akceptuje výdaje, které s dětmi jsou a dává na ně finanční podporu pěstounům a dětem, která není nedůstojná“ (P.3).

Závěrem této kategorie považuji za důležité uvést následující slova informantky P.1, která, dle mého názoru, skvěle vystihují postoj příbuzenských pěstounů k péči o svěřené děti.

„Vychovat ho tak, aby prostě věděli, protože většinou v té příbuzenské se jedná o prarodiče, babičku s dědou, tak aby věděli, že v těch sedumdesáti, osumdesáti můžou odejít z toho života a vědět, že po nich ten člověk zůstane. A že se neztratí“ (P.1).

3.2.2 Odborníci

Kategorie 1: Současný systém příbuzenské pěstounské péče v praxi

Kódy: podpora systému, odborná pomoc v rámci doprovázení, možnost doplnit vzdělání, hladký průchod systémem, malý respekt pěstounů k doporučením, absence důsledného prověřování příbuzných pěstounů, účelovost příbuzenské pěstounské péče.

Informantky O.3 a O.4 se ve své praxi setkávají s přibližně 50 % příbuzenské pěstounské péče a 50 % nepříbuzenské pěstounské péče. Informantky O.2 a O.1 dokonce uvádí, že příbuzenská pěstounská péče se v jejich praxi vyskytuje více než v polovině případů, ve srovnání s klasickou pěstounskou péčí. Všechny informantky se shodují, že většinou se jedná o pěstounskou péči, která je vykonávána prarodiči dítěte, pozorují ale také vcelku velké zastoupení tet a strýců, výjimečně se setkávají i s malým procentem starších sourozenců.

Jako dlouhodobě dobře fungující systém hodnotí příbuzenskou pěstounskou péči informantka O.3. Vnímá vysokou úroveň podpory pro příbuzenské pěstouny, možnost odborné pomoci i rozvíjení jejich výchovných kompetencí, především v rámci fungování doprovázejících organizací.

„Systém hodnotím z pohledu sociální práce jako vhodný, v porovnání s péčí cizí osoby jednoznačně podporující pro pěstouny i děti. Pěstouni mají možnost se vzdělávat, mají možnost konzultovat svoje výchovné kompetence s odborníkem, který je dostupný a kterému důvěřují. Je tak možné pracovat na výchovných kompetencích tak, aby byly cíleny na potřeby konkrétního dítěte. V neposlední řadě pak, na rozdíl od péče cizí osoby, dochází k častější spolupráci s pečovateli“ (O.3).

Informantka O.4 hodnotí průchod pěstouna systémem jako poměrně hladký, zmiňuje však nutnost dodržet stanovené podmínky pro převzetí dítěte do péče, kterými pěstoun musí prokázat svou způsobilost. K současnému systému příbuzenské pěstounské péče ze svých zkušeností výhrady nemá, uvědomuje si však pravděpodobnou rozdílnost názorů na toto téma z pozice ostatních odborníků a pěstounů samotných.

„... k soudu už obvykle přicházejí OSPODem vytipovaní pěstouni, anebo pokud si pěstouni sami podávají návrh, tak je ten průchod obvykle hladký, ale musí dostát určitým podmínkám a prokázat svoji způsobilost... To jsou podmínky, které musí splnit jak příbuzní pěstouni, tak pěstouni nepřibuzní. Ale že by někdo pěstounům kladl cíleně nějaké překážky, to si nemyslím. Na druhou stranu se ale snažíme zajistit, aby každý pěstoun dostal určitým způsobem vlastnostem a schopnostem dítě vychovávat“ (O.4).

Informantka O.1 v ohledu ověřování schopnosti příbuzenských pěstounů postarat se řádně o dítě podotýká, že jistým předpokladem je již faktická péče příbuzného před svěřením dítěte do pěstounské péče. V některých případech se, při nejasnostech, situace dítěte zpočátku řešila například svěřením do péče třetí osoby a až později příbuzenskou pěstounskou péčí. V minulosti jinou variantu, především v případech, kdy rodiče dítěte nebyli schopni platit výživné a zároveň však existovaly pochybnosti, zda budou příbuzní dítěte schopni se o ně postarat, představovala předpěstounská péče. Zde informantka O.2 poukazuje na další významnou změnu, kdy se v současné době příspěvek na úhradu potřeb dítěte vyplácí již i dětem, které jsou svěřeny do péče třetí osoby.

Na nedostatečné prověřování příbuzenských pěstounů upozorňuje informantka O.2, která negativně hodnotí především absenci posuzování fungování rodinného systému. Dále zmiňuje také nedostatečné informování příbuzných pěstounů o problémech v rodině a častou neochotu nezprostředkovaných pěstounů dodržovat doporučení OSPOD.

„Příbuzní si často podávají návrh na svěřením dítěte do pěstounské péče, aniž by situaci konzultovali s OSPODem. O tom, že v rodině selhávají rodiče, nemáme často žádné informace, dokud není podán návrh. Při soudním jednání se důsledně neprověřuje osoba příbuzného pěstouna. Většinou postačí výpis z trestního rejstříku, informace o příjmu, psychologické posouzení, které si zajistí pěstoun sám. Neposuzuje se rodinný systém. Pěstouni nechápou to, že nejsou jen příbuznými, ale i pěstouny. Udělovaná doporučení málokdo respektuje“ (O.2).

Dopady novely zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, provedené zákonem č. 363/2021 Sb., na životy příbuzenských pěstounů, hodnotí všichni informanti, kromě informantky O.1, která již fungování této novely v praxi nezažila, spíše negativně. Zmiňují v této souvislosti právě snížení finančního ohodnocení nezprostředkovaných pěstounů a informantka O.2 poukazuje také na skutečnost, že zároveň již tímto neprofesionálním pěstounům není hrazeno sociální a zdravotní pojištění.

„Bohužel jako velmi nešťastné vidím „kastování“ pěstounů, kdy jsme již před schválením novely tohoto zákona upozorňovali na to, že takto rozdělit pěstounskou péči znamená „změnu pravidel uprostřed hry“. Sama nemám upřímně jedinou zkušenost se zneužíváním dávek pěstounské péče, žádný můj klient, příbuzenský pěstoun, není v každodenním osobním kontaktu s biologickými rodiči, často řeší složitější problémy s výchovou svěřených dětí než nepříbuzenští pěstouni“ (O.3).

„...samozřejmě se to může odrážet jednak na hmotném zajištění pěstounských rodin, ale i na ochotě ty příbuzné děti do pěstounské péče převzít. Což třeba prarodiče sice vnímají úkorně, ale ty děti si vezmou, ale vzdálenější příbuzní už tak ochotní být nemusí. Toto může negativně ovlivňovat i třeba původní úmysl příbuzenských pěstounů dětem alespoň část z těchto finančních prostředků spořit“ (O.4).

Informantka O.3 jako další problematickou změnu spojenou s touto novelou uvádí pasáž o zaopatřovacím příspěvku.

„Jako další nejproblematičtější vidím pasáž o zaopatřovacím příspěvku, který je již uplatňován v praxi, a kdy je třeba si uvědomit, že děti vyrůstající v náhradní rodinné péči jsou často vývojově nebo emočně opožděny a v případě nabídky měsíční finanční částky, se kterou mohou hospodařit, je nabídka někdy pro ně neodolatelná, ale při samotné realizaci výplaty této dávky pak nejsou schopny plnit si povinnosti, které jsou nutné k samotné výplatě dávek“ (O.3).

Se zneužíváním a účelovostí příbuzenské pěstounské péče, kdy příbuzní měli děti v pěstounské péči, ačkoliv se o ně rodiče starali nebo mohli starat a činili tak tedy pouze kvůli finanční podpoře, se setkaly informantky O.1, O.2 i informantka O.4. Z jejich výpovědí není však patrný souhlas s plošným snížením finanční podpory příbuzenských pěstounů, spíše by řešení spatřovaly v podrobnějším prověřování rodin, které žádají o příbuzenskou pěstounskou péči a v intenzivnější práci příslušných odborníků s těmito rodinami.

„...setkala jsem se i s účelovostí žádosti o pěstounskou péči, kdy důvodem bylo právě poskytnutí toho příspěvku na péči a odměny pěstouna... A byly to tedy romské rodiny. A oni skutečně, jak jsem potom zjišťovala, v širší rodině se už ten případ u nich vyskytl, že žádali o pěstounskou péči, ačkoliv rodiče by byli schopni o dítě pečovat, kdyby byli řádně vedeni. A zde si myslím, že je obrovská role právě těch doprovázejících organizací, aby tohle pořádně zmapovaly. A myslím si, že ne vždy to tak je...“ (O.1).

Kategorie 2: Pozitiva příbuzenské pěstounské péče z pohledu odborníků

Kódy: péče o dítě realizována v rodině, zachování vazeb dítěte, zachování přirozeného prostředí, posilování sounáležitosti k rodině, nápodoba běžného fungování rodiny.

V pozitivěch, která v příbuzenské pěstounské péči spatřují, mezi informantkami panuje naprostá shoda. Především se jedná o způsob, jakým může být dítěti zajištěna péče v rámci jeho rodiny, v jeho přirozeném prostředí. V případech, kdy jsou příbuzní o dítě schopni adekvátně pečovat, se tedy jedná o nejlepší možnou náhradu péče jeho rodičů, která přirozeně napodobuje běžné fungování rodiny.

Mezi dítětem a příbuzným, jemuž je svěřeno do pěstounské péče, již obvykle existují určité vztahy a pouta, právě ta zpravidla bývají motivací k převzetí dítěte. Dítě se tedy v ideálním případě nachází v prostředí, kde je milováno. Vztah profesionálních pěstounů k dítěti jen zřídka může nahradit pokrevní pouto a vztahy v rámci rodiny.

Informantka O.3 kromě těchto pozitiv zmiňuje také, že se jedná mnohdy o řešení situace dětí, které by byly velmi těžko umístitelné do náhradní rodinné péče mimo svou rodinu, především tedy děti starší, s nějakým postižením, nebo sourozenecké skupiny, které by pravděpodobně nemohly být do náhradní rodinné péče nepříbuzenských pěstounů umístěny dohromady.

„Pokud se nejedná o účelovou pěstounskou péči, tak pozitivum spatřujeme v tom, že dítě není vytrženo ze svého rodinného prostředí“ (O.2).

„Určitě je lepší, když je o děti postaráno v rámci rodiny, ideálně co nejužší, kde jsou vřelé vazby, ale i zajištění péče širší rodinou obvykle bývá pro děti přijatelnější, než jejich předání do péče pěstounů nepříbuzenských“ (O.4).

Informantka O.1 velmi apeluje na sounáležitost dítěte s jeho biologickou rodinou. Z jejích výpovědí vyplývá důležitost, kterou přikládá především posilování vztahu rodičů s dětmi. Při správně zacílené práci odborníků s rodinou, zájmu rodičů dítěte a ochotě spolupracovat, umožňuje příbuzenská pěstounská péče intenzivnější kontakt dítěte s jeho rodiči.

„Především v tom, že zůstane sepětí s tou biologickou rodinou a že to dítě přeci jenom má ten pocit sounáležitosti k té rodině... Myslím si, že posilování sounáležitosti k rodině je hrozně důležité. Toto je velice důležité pozitivum příbuzenské pěstounské péče“ (O.1).

Kategorie 3: Úskalí příbuzenské pěstounské péče z pohledu odborníků

Kódy: opakování výchovných chyb, problematické vazby pěstounů s rodiči, bránění kontaktu s rodiči pěstounem, vyšší věk pěstounů, projektování pocitů pěstounů do dítěte.

Úskalí příbuzenské pěstounské péče spatřují informantky O.1, O.3 i O.4 ve vazbách pečujícího příbuzného s rodiči dítěte, jejich společné minulosti a možných negativních pocitech, které se s ní mohou pojít. Často mají obavy ze špatného vlivu rodičů, nebo mohou mít pocit, že rodič si nezaslouží dítě vidět, když o ně odmítá pečovat. Toto poté může vést až ke snaze příbuzenských pěstounů zabránit kontaktu dítěte s rodičem i přes jejich zákonem danou povinnost toto umožnit.

„...největší problém vidím v tom, že velice často mají pocit, že když ten rodič nebo rodiče selhali, tak že by se neměli vůbec s těmi dětmi stýkat. Pravdou je, že téměř vždy, pokud nejde o to, že rodiče nebo rodič pečující, má zdravotní problémy, tak ve většině případů to je skutečně závadové chování rodičů. A vcelku je člověk chápe, že nechtějí, když se ten rodič nepostaral, aby se stýkal s dětmi, aby případně, jak oni říkají, to dítě nějak nestrhnul, a podobně. Ale to je vždy velký problém a často v té pubertě se to obrátí proti prarodičům“ (O.1).

Informantky O.2 a O.3 dále jako možné úskalí příbuzenské pěstounské péče uvádí opakování výchovných chyb, ke kterému dochází především při svěřením dítěte do péče prarodičů.

„Sama za sebe úskalí v příbuzenské pěstounské péči nevidím, jak jsem již uvedla, problematické jsou samotné vazby z minulosti, v úvaze je možné opakování výchovných chyb, ale z mé zkušenosti není 100 % zárukou bezchybné výchovy ani pěstoun zprostředkovaný“ (O.3).

„Z konkrétních případů je zřejmé, že tím, že příbuzenský pěstoun zná obvykle fungování původní rodiny a velmi často je jedním z rodičů dítěte potomek příbuzenského pěstouna, mohou pak projektovat své pocity, ať už pozitivní, nebo negativní, do svěřeného dítěte, což není úplně ideální. Dalším problémem může být nevhodné zasahování příbuzenských pěstounů do vztahu dítěte s rodiči a naopak zasahování rodičů dítěte, kteří se sice starat nechtějí, ale to jim nebrání zasahovat do výchovného působení pěstounů“ (O.4).

Informantky O.4 a O.1 dále také upozorňují na možné negativní dopady vyššího věku u příbuzných pěstounů, především prarodičů dítěte, které se mohou dítěte dotýkat nejen úbytkem energie a trpělivosti pěstounů ale i menším pochopením pro svět a život dítěte a rozdílnými názory, které mohou vést ke ztrátě respektu dítěte vůči pečující osobě. Právě nedostatek autority je problém, který je v souvislosti s příbuzenskou pěstounskou péčí velmi často zmiňován.

Kategorie 4: Návrhy na změny stávajícího systému

Kódy: individuální přístup, nerozdělování pěstounů, podpora doprovázení, narovnání vztahu s rodiči, respekt k původu dítěte, saturace potřeb dítěte, adekvátní finanční podpora, otevřenost doporučením.

Informantka O.1 doporučuje především klást důraz na individuální přístup při práci s pěstouny, menší formalismus a zaměření se na konkrétní problémy, se kterými se pěstouni potýkají. Dále považuje za velmi důležitou aktivní spolupráci s rodiči dítěte a práci s nimi. V případě pobytu rodiče a dítěte v odlišných okresech, vidí řešení například ve spolupráci obou příslušných OSPODů. Zásadním cílem zainteresovaných orgánů by dle informantky mělo být narovnání vztahu dítěte a rodičů a v ideálním případě svěření dítěte zpět do jejich péče, ačkoliv tomu tak v současné době je spíše výjimečně. Zdůrazňuje také nutný respekt odborných pracovníků k původu dítěte a zohlednění fungování jeho rodiny, pokud jej toto nějakým způsobem neohrožuje na vývoji. Úspěšná pěstounská péče by dle informantky měla představovat utužování kontaktu a vztahu dítěte s jeho rodiči, práci s rodinou, pomoc dítěti i pomoc jeho rodičům.

„Já myslím, že by ta spolupráce měla být zaměřena spíše na skutečné problémy příbuzných pěstounů, než na ty obecné věci, které se dělají i s pěstouny, kteří se vybírají z těch fyzických osob, mělo by to být více individuální než nějaká forma těch školení a podobně, i když samozřejmě asi v nějaké nezbytné míře to je potřeba. Ale ten individuální přístup, vysloveně zaměřený na konkrétní problémy té rodiny. Což ale znamená ten problém zmapovat, označit, mít v něm jasno, a potom začít pracovat naprosto konkrétně na řešení těch problémů“ (O.1).

Informantka O.2 se k otázce nevyjádřila, za úspěšnou pěstounskou péčí příbuzných považuje rodinu, ve které jsou nastavena určitá pravidla, a která je zároveň otevřena doporučením odborníků.

Informantka O.3 doporučuje především vyhnout se dělení zprostředkovaných a nezprostředkovaných pěstounů a zaměřit se více na podporu systému doprovázejících organizací.

„Nekastovat pěstounskou péči, podpořit více systém doprovázení, kdy za současné situace není systém za takové podpory státu finančně udržitelný“ (O.3).

Také informantka O.4 doporučuje nerozdělovat pěstouny a dále zmiňuje i otázku pravomocí pěstounů k jednání v záležitostech dítěte, které soud obvykle řeší uvedením kompetencí pěstouna do rozsudku, ale zákon se na toto přímo nezaměřuje. Ideální příbuzenská pěstounská péče dle informantky znamená uspokojení veškerých potřeb dítěte, které je pěstounovi umožněno dostatečnou podporou státu.

„Měly by být saturovány jak fyzické, tak psychické potřeby dítěte a dítě by se mělo cítit bezvýhradně přijaté pěstounskou rodinou. Zároveň by mělo být pěstounům ze strany státu umožněno tomuto dostat, a to jak formou adekvátní finanční podpory, tak i vstřícností zúčastněných institucí“ (O.4).

3.3 Závěr průzkumného šetření

Základní výzkumná otázka průzkumného šetření zněla: **Jaká jsou pozitiva a úskalí příbuzenské pěstounské péče?** Dále byla konkretizována dílčími výzkumnými otázkami, které jsou závěrem výzkumu zodpovězeny v následujícím textu práce.

Jakým způsobem je odborníky hodnocen současný systém příbuzenské pěstounské péče?

Současný systém příbuzenské pěstounské péče je z pohledu odborníků hodnocen jako zpravidla dobře fungující, bez zbytečných obstrukcí při samotném převzetí dítěte či dětí do pěstounské péče, kdy je často nezbytné velmi rychlé řešení stávající situace, poskytující příbuzenským pěstounům možnost využít v případě potřeby odbornou pomoc a poradenství příslušných organizací, doplňovat své vzdělání a zlepšovat výchovné kompetence na pravidelných vzdělávacích akcích. Průchod pěstouna systémem je hodnocen jako poměrně hladký, některé z informantek ale v této souvislosti upozorňují na nedostatečné prověřování nezprostředkovaných pěstounů a jistou benevolenci v ukládání příbuzenské pěstounské péče.

Pravděpodobně i s ohledem na tuto skutečnost se již nadpoloviční většina informantek ve své praxi setkala se zneužíváním příbuzenské pěstounské péče a účelovostí některých rodin, kdy důvodem žádosti o svěření dítěte do pěstounské péče byla pouze odměna pěstouna a příspěvek na úhradu potřeb dítěte, rodiče dítěte se starali, nebo mohli starat. I přes tyto okolnosti žádná z informantek neprojevila souhlas s plošným snížením finanční podpory státu pro nezprostředkované pěstouny, ke kterému došlo od 1. 1. 2022. Spíše se shodují, že způsob, jak předejít zneužívání příbuzenské pěstounské péče, spočívá zejména v důkladném prověřování žadatelů o příbuzenskou pěstounskou péči a v práci s těmito rodinami, především ze strany doprovázejících organizací. Plošné opatření zasahuje mnoho příbuzenských pěstounů nespravedlivě a pojí se s ním negativní dopady na životní úroveň těchto rodin. Obecně se informantky vyjádřily vcelku skepticky ke změnám spojeným s novelou zákona č. 359/1999 S., o sociálně-právní ochraně dětí, provedené zákonem č. 363/2021 Sb., ve které pozorují několik problematických oblastí, které pěstounům i dětem v náhradní rodinné péči mohou výrazně zkomplikovat jejich fungování.

Jaká pozitiva existují v příbuzenské pěstounské péči?

Základní pozitivum příbuzenské pěstounské péče spatřují dotázaní příbuzenští pěstouni i odborníci především v možnosti postarat se o dítě v rámci jeho rodiny. Příbuzenští pěstouni toto převážně oceňují vzhledem k jejich citovému poutu ke svěřeným dětem a pravděpodobné nutnosti řešení jejich situace formou ústavní výchovy nebo náhradní rodinné péče osob pro dítě zcela neznámých v případě, že by jim toto umožněno nebylo. Všichni informanti se shodují, že v rámci rodiny nebyl nikdo jiný, kdo by se o dítě postaral a péče jeho rodičů byla nedostačující, či dokonce žádná. Příbuzenská pěstounská péče je tedy pěstouny chápána jako šance dítěte na lepší život, takový, jakého by se mu nedostalo v péči jeho rodičů, v náhradní rodinné péči profesionálních pěstounů, ani v ústavní výchově.

Dotázaní odborníci zmiňují především důležitost zachování vazeb dítěte s jeho biologickou rodinou, možnost dítěte vyrůstat v přirozeném prostředí, menší zásah do jeho života, a tím i minimalizaci traumatu, které se zpravidla pojí s výkonem náhradní rodinné péče. Může se také jednat o vhodné řešení situace u dětí, které by, vzhledem k jejich vyššímu věku nebo handicapům, byly hůře umístitelné do náhradní rodinné péče nepříbuzenských pěstounů. V případě dětí s handicapem může příbuzenská pěstounská péče poskytnout plnohodnotnou, individuální péči. Jedná se také o způsob, jakým spolu mohou vyrůstat sourozenecké skupiny, které by jinak nezřídka musely být rozděleny.

V případech, kdy mezi rodiči dítěte a pěstouny nejsou výrazně napjaté vztahy, bývá mnohdy v rodinách příbuzenských pěstounů realizován častější a méně formální kontakt dítěte s jeho rodiči. Toto můžeme v podstatě pozorovat u všech informantů, u kterých rodič o dítě projevuje alespoň minimální zájem.

Důležitým pozitivem je pro pěstouny také stanovení pravomocí, ke kterému zpravidla dochází v rámci rozsudku soudu o svěřením dítěte do pěstounské péče. Bez jejich určení osoba, která o dítě pečuje, nemůže jednat ani v jeho běžných záležitostech, ke kterým je nutný souhlas zákonného zástupce dítěte, v takovém případě tedy jeho rodiče. Dle výpovědí některých informantů je zřejmé, že by mnohdy nebylo jednoduché rodiče dítěte zastihnout, proto velmi oceňují možnost soběstačnosti při péči o dítě, spojenou se získáním těchto kompetencí.

Z výpovědí pěstounů můžeme vyzorovat další, zcela zásadní pozitivum, kterým je individuální péče o dítě, uzpůsobená jeho potřebám a povaze, probíhající v režimu, který napodobuje běžné rodinné fungování.

Významná je jistě také stálost pečující osoby, především oproti ústavní výchově. Dítě není překládáno podle věku a potřeb v rámci různých ústavů, nestřídá se v péči o ně několik vychovatelů, má tedy možnost vytvořit si s osobou, která o ně pečuje, stabilní vztah.

Jistým předpokladem příbuzenské pěstounské péče, vzhledem k rodinným vazbám, může být také podpora dítěte i po dovršení jeho zletilosti, pokud toto věk a zdravotní stav pěstouna umožňuje. Zletilostí tedy dítě zpravidla neztrácí zázemí ani kontakt s pěstouny.

Jaké problémy příbuzenské pěstounské péče se objevují v praxi?

Problémy příbuzenských pěstounů jsou velmi individuální, různí se v závislosti na povaze pěstounů i dětí svěřených do pěstounské péče, jejich věku, pohlaví i finanční situaci. Častým problémem, který potvrdili i dotázaní odborníci, je vyšší věk, především u pěstounů prarodičů, v jehož důsledku pěstounovi postupně ubývá sil, má méně energie na všestrannou péči, kterou je nutné dítěti věnovat a může se také potýkat s nízkým respektem a autoritou při výchově dítěte, které si uvědomuje svou přesilu.

S důchodovým věkem mohou dále souviset finanční problémy příbuzenských pěstounů, především pokud pobírají nízký důchod a mají například zvýšené výdaje související s jejich zdravotním stavem.

Odborníci zásadním úskalím příbuzenské pěstounské péče spatřují především často problematické vazby mezi pečujícími příbuznými a rodiči dítěte, které mohou vést až ke snaze pěstouna zabránit kontaktu rodiče s dítětem, k projektování vlastních pocitů do dítěte a dehonestaci rodičů dítěte pěstounem. Dalším zmiňovaným problémem je také možné opakování výchovných chyb, ke kterému dochází především u pěstounů prarodičů.

Dle výpovědi jednoho z odborníků se příbuzní v praxi mnohdy o dítě starají, aniž by o tom byl systém nějakým způsobem vyrozuměn, o pěstounskou péči často žádají až v případech, kdy je pro ně péče o dítě finančně neúnosná. Považují toto za svou morální povinnost, existují také případy, kdy se za vzniklou situaci stydí. Problém však nastává (nejen) v ohledu pravomocí k dítěti. Jak je již zmíněno v předchozím textu práce, příbuzní takto nejsou oprávněni jednat ani v běžných záležitostech týkajících se dítěte a zároveň mohou mít problém zastihnout jeho rodiče. Na tyto pravomoci v rámci příbuzenské pěstounské péče nepamatuje ani zákon. Soudci obvykle uvádějí v rozsudku o svěřeni dítěte do pěstounské péče taxativní výčet pravomocí pěstouna vůči dítěti, jedná se však pouze o jejich osobní intervenci, která se může u konkrétních soudců lišit.

Příbuzní pěstouni velmi hořce vnímají negativní přístup veřejnosti k příbuzenské pěstounské péči, se kterým se mnohdy setkávají. Pravděpodobně by v tomto ohledu mohla být nápomocna větší osvěta, která by se nezaměřovala pouze na případy účelové pěstounské péče příbuzných, ale informovala veřejnost i o běžných rodinách, ve kterých příbuzní o děti pečují s láskou, věnují jim mnoho času a zažívají velké množství starostí. Rozdílné finanční ocenění zprostředkovaných a nezprostředkovaných pěstounů této situaci jistě také nenapomáhá.

Jakým způsobem jsou příbuzenští pěstouni podporováni v praxi?

Podporu příbuzenských pěstounů v praxi pozorujeme především ze strany OSPOD, který dále funguje také jako kontrolní orgán a dohlíží nad jejím správným výkonem, i ze strany neziskových doprovázejících organizací. Roli státu v podpoře příbuzenské pěstounské péče spatřují pěstouni především ve finanční oblasti, fungování a podpůrnou funkci státní organizace OSPOD vnímají spíše odděleně.

Snížení finanční podpory státu u nezprostředkovaných pěstounů, kromě dopadů na životní úroveň mnohých z nich, vzbuzuje v příbuzenských pěstounech pocity nespravedlnosti, křivdy. Tento akt vnímají jako projev nedostatečného ocenění péče, kterou dětem věnují a starostí, které se s ní pojí. Pro část příbuzenských pěstounů představuje navíc tato podpora významnou složku rodinného rozpočtu a její snížení jim způsobilo reálné existenční potíže, které pak dopadají i na životní úroveň dítěte svěřeného do pěstounské péče.

Fungování doprovázejících organizací je dotázanými pěstouny hodnoceno zpravidla kladně, především oceňují možnost obrátit se na ně v případě problémů spojených s péčí o dítě, nebo v případě potřeby využít poradenství, například ohledně právních a úředních záležitostí. Určitou skepsi většiny dotázaných pěstounů však lze spatřovat v otázce vzdělávání, které je i pro příbuzenské pěstouny povinné, a to v zákonem stanoveném rozsahu 24 hodin ročně. Vzdělávací akce jsou pro ně časově náročné, především pro pěstouny, kteří zároveň dochází i do zaměstnání. Zároveň se u příbuzenských pěstounů, vzhledem k tomu, že již s výchovou vlastních dětí mají zkušenosti, nezřídka objevují pochybnosti o jejich smyslu. Z výpovědi informantů je také patrné, že jim nejsou zcela příjemné pravidelné kontroly, které se s výkonem pěstounské péče pojí, považují je za zásah do soukromí a běžného rodinného fungování a ocenili by v tomto ohledu větší volnost. V této souvislosti by bylo jistě přínosem informovat dostatečně příbuzenské pěstouny o důležitosti a užitečnosti jejich spolupráce s doprovázejícími organizacemi a pracovat na jejich kladnějším postoji.

Dotázaní odborníci hodnotí doprovázení a práci s příbuzenskými pěstouny jako dostačující, jedna z informantek v této souvislosti však poukazuje na přehnaný formalismus, který se dle jejího názoru neseťká s takovými výsledky, jako kdyby bylo s pěstouny pracováno více individuálně, v závislosti na konkrétních problémech, se kterými se potýkají. Zde zmiňuje významnou roli doprovázejících organizací, které by v ideálním případě měly dostatečně zmapovat problémy těchto rodin, pomoci příbuzenským pěstounům s jejich pojmenováním a následně svou pomoc zacílit přímo na míru. Právě uzpůsobení realizace doprovázení potřebám příbuzenských pěstounů a dostatečná komunikace by mohly zlepšit jejich současné vnímání funkce OSPOD a doprovázejících organizací.

Shrnutí výsledků průzkumného šetření

Získané výsledky průzkumného šetření prezentují pozitiva a úskalí příbuzenské pěstounské péče jak z pohledu nezprostředkovaných pěstounů, tak i zkušených odborníků. Poukazují na významná pozitiva a nenahraditelnost této instituce v systému náhradní rodinné péče, zároveň však popisují problémy a úskalí, se kterými u příbuzenské pěstounské péče v praxi můžeme setkat. Výsledky průzkumného šetření mohou sloužit jako inspirace pro větší přizpůsobení současného systému potřebám nezprostředkovaných pěstounů. Uvědomuji si, že výsledky kvalitativního výzkumu není možné zobecnit, domnívám se však, že právě svým zaměřením do hloubky dané problematiky byla realizace polostrukturovaných rozhovorů, vzhledem k tématu diplomové práce, vhodnou metodou a průzkumné šetření tak může poskytnout jiný úhel pohledu na pěstounskou péči příbuzných. Zobrazuje příběhy osob, které se musely postavit náročným životním situacím a postarat se o dítě, které by v opačném případě muselo být umístěno do zcela neznámého prostředí v ústavní péči, náhradní rodinné péči profesionálních pěstounů, nebo do pěstounské péče na přechodnou dobu. Každý z oslovených pěstounů musel změnit svůj dosavadní způsob života, přizpůsobit své soukromí přijetí nového člena do rodiny, přitom ani v jediném případě nejsou patrné náznaky toho, že by litoval svého rozhodnutí převzít dítě či děti do pěstounské péče. Ukazuje citové pouto, které existuje mezi informanty a dětmi, které mají svěřené do péče, morální povinnost pěstounů postarat se a nahradit dětem péči rodičů, důležitost, kterou přikládají upokojení veškerých potřeb dětí a zajištění jejich spokojeného vývoje.

Závěr

Cílem diplomové práce bylo zjistit, jaká jsou pozitiva a úskalí, spojovaná v současnosti s výkonem příbuzenské pěstounské péče. Nezprostředkovaná pěstounská péče představuje velmi aktuální a často diskutované téma. Jedná se o nejčastěji ukládanou formu pěstounské péče na našem území a přináší mnoho výhod, ve kterých můžeme spatřovat její nenahraditelnost, zároveň se s ní ale pojí také mnohá úskalí.

Teoretická část práce ve stručnosti představuje celý systém náhradní rodinné péče, dále se podrobněji věnuje pěstounské péči, její historii, formám, náležitostem, podmínkám jejího uskutečnění a právům a povinnostem, které jsou pěstounům zákonem stanoveny. V rámci systému pěstounské péče se zaměřuje na nezprostředkovanou pěstounskou péči, jinými slovy také příbuzenskou pěstounskou péči. Předkládá základní informace o této formě náhradní rodinné péče a jejím aktuálním fungování. Zabývá se psychologickými aspekty příbuzenské pěstounské péče, tedy způsoby, jak tuto náročnou životní roli po psychické stránce zvládají pečující příbuzní, vzhledem k vazbám, které příbuzné pěstouny zpravidla pojí s rodiči dítěte a s tím související vyšší psychickou náročností realizace nezprostředkované pěstounské péče oproti pěstounské péči zprostředkované. Dále rozebírá nejčastější důvody, kvůli kterým dítě nemůže setrvat v péči svých rodičů i motivy příbuzných, proč využili právě formy příbuzenské pěstounské péče. Mimo jiné popisuje i aktuální potřeby příbuzenských pěstounů.

Pozitivům a úskalím příbuzenské pěstounské péče se věnuje kvalitativní průzkumné šetření, které metodou polostrukturovaného rozhovoru zjišťuje osobní zkušenosti příbuzenských pěstounů, majících v současné době svěřené dítě do péče. Tyto osoby nám umožňují poznat prožívání příbuzenských pěstounů, pozitiva, která vnímají v rámci příbuzenské pěstounské péče i úskalí, se kterými se setkali. Průzkumné šetření je doplněno také o pohled odborníků, kteří se danou problematikou zabývají v rámci svého každodenního profesního života a mají v této oblasti, kromě praktických zkušeností, také vzdělání a bohatý rozhled.

Diplomová práce poskytuje vhled do problematiky příbuzenské pěstounské péče, která v současné době stále není dostatečně zmapována. Na pozitiva a úskalí příbuzenské pěstounské péče nahlíží z pohledu samotných příbuzenských pěstounů i odborníků a jejich reálných zkušeností. Snaží se o co nejširší záběr daného tématu tak, aby jej předeštlá jak odborné, tak laické veřejnosti.

Seznam použitých zdrojů

- Analýza situace příbuzenské pěstounské péče. Institut projektového řízení a.s. (2017) [online]. Copyright © [cit. 2022-05-29]. Dostupné z <http://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2018/10/Analyza-situace-pribuzenskepestounske-pece.pdf>
- BUBLEOVÁ, V. Organizace náhradní rodinné péče. In: MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.
- BUBLEOVÁ, V. a kol. *Pěstouni mají právo na služby: Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2007.
- BUBLEOVÁ, V. a kol. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, spolek, 2018. Čtvrté, přepracované vydání. ISBN 978-80-87455-30-2.
- BUBLEOVÁ, V. a KOVAŘÍK, J. Organizace náhradní rodinné péče. In: MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny* (str. 31-42). Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.
- Dávky pěstounské péče a zaopatřovací příspěvky (od 1. 1. 2022). Úřad práce ČR [online]. Copyright © [cit. 2022-05-29]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/davky-pestounske-pece-a-zaopatrovaci-prispevky1>
- DUNOVSKÝ, J. a kol. Sociální pediatrie, vybrané kapitoly. Praha: Grada, 1999. In: SYCHROVÁ, A. *Pedagogické aspekty náhradní rodinné péče*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2015. ISBN 978-80-7395-955-5.
- Formy náhradní rodinné péče. Dětský úsvit [online]. Copyright © [cit. 2022-05-29]. Dostupné z: <http://detskyusvit.cz/zakladni-informace/>
- HANUŠOVÁ, L., JENÍČKOVÁ, N., UHLÍŘOVÁ V. a kol. In: UHLÍŘOVÁ, V. a kol. *Dítě ve výchově příbuzných*. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit, 2010.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2012. Třetí vydání. ISBN 978-80-262-0219-6.
- KOVAŘÍK, J. a kol. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-957-7.
- MARKOVÁ, P., KLIMPAROVÁ, M., MAŇKOVÁ, S. *Metodika pro práci s příbuzenskými pěstounskými rodinami ze sociálně vyloučených lokalit: příbuzenská pěstounská péče v rodinách ohrožených sociálním vyloučením*. Brno: IQ Roma servis, z.s., 2019.

- MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.
- NOVOTNÁ, E. *Náhradní rodinná péče v České republice (adopce, pěstounství, poručenství s osobní péčí), opatrovnictví, předběžné opatření*. In: Kolektiv autorů. *Dobrý pěstoun: náhradní rodinná péče v ČR*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2018. ISBN 978-80-907053-2-6.
- O'HIGGINS, Kathleen. *Family problems – substitute care: Children in care and their families*. Dublin: The economic and social research institute, 1993. ISBN 0 7070 0139 0.
- PAZLAROVÁ, H. (ed.). *Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1020-7.
- Pěstounská péče příbuzných: analýza potřeb. SocioFaktor, s.r.o (2021) [online]. Copyright © [cit. 2022-04-20]. Dostupné z: <https://nadacesirius.cz/vyzkumy/pruzkumy-v-oblasti-nrp/pestounska-pecce-pribuznych-analyza-potreb>
- Proces zprostředkování. Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Copyright © [cit. 2022-04-20]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/proces-zprostredkovani>
- RADVANOVÁ, S. (ed.). *Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (Realita a východiska v ČR), Kolokvium II*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2009. ISBN 978-80-87146-25-5.
- Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2010 [online]. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>
- Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2011 [online]. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>
- Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2012 [online]. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>
- Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2013 [online]. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>
- Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2014 [online]. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>
- Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2015 [online]. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>

- Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2016 [online]. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>
- Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2017 [online]. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>
- Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2018 [online]. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>
- Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2019 [online]. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>
- Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2020 [online]. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>
- ROZSYPALOVÁ, M., ČECHOVÁ, V., MELLANOVÁ, A. *Psychologie a pedagogika I*. Praha: Informatorium, 2003. ISBN 978-80-7333-014-9.
- SEKOT, A. *Sociologie v kostce*. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-126-X.
- SMOLÍKOVÁ, V. *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Ostrava: Key Publishing, 2014. ISBN 978-80-7418-218-1.
- SOBOTKOVÁ, I a OČENÁŠKOVÁ, V. *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3821-4.
- STRAUSS, A. a CORBIN, J. *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 808583460X.
- SYCHROVÁ, A. *Pedagogické aspekty náhradní rodinné péče*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2015. ISBN 978-80-7395-955-5.
- ŠÍNOVÁ, R., ŠMÍD, O., JURÁŠ, M. a kol. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013.
- ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní rodinné výchovy: teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.
- ŠVARŤÍČEK, R. a ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- UHLÍŘOVÁ, V. a kol. *Dítě ve výchově příbuzných*. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit, 2010.
- Základní informace: pěstounská péče. Dětský úsvit [online]. Copyright © [cit. 2022-05-29]. Dostupné z: <http://detskyusvit.cz/zakladni-informace/>

- Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR © 2021. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/74907/1/2>
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR © 2021. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/48272/1/2>
- ZEZULOVÁ, D. *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0065-9.